

Jomhuria Test-texts 2

June 23, 2015

رب يسر و ة تعسر رب تمم و كمل بالخير امين

اچند ائخذ هوژ خطی گکمن شغقص قژشت

ئخذ مضغلا قثا قثا گچ پژ گخ تر

ژژ زو و ژوژ و ژوژ و ژو

گکک چچ خخ ثکک ژپو ژژ پین یو پژ کک کل ککک

گژیمپچژ گژمخژگوزمپچ میخ همهمه مضطنخ مضطنخ شککچ

آپمئقهدگشتشظشخوضلع

پیپپ ثثث چچ ششش ضضض ظظظ غغغ ففف ققق گگگ

للل ممم ة نلا

۱۲۳۴۵۶۷۸۹۰

پا پپ پچ پد پژ پش پض پظ پخ پف پق پک پگ پل پم پن پو پپه پپه په په

پلا پی پی

ثا ثث تخ تئ تژ تش تض تظ تخ تف ثق ثک ثگ ثل ثم ثن ثو ثپه ته ته نلا

تی ثی

چا چپ چچ چد چژ چش چض چظ چخ چف چق چک چک چل چم چن

چو چهه چهه چه چه چلا چی چی

شا شث شچ شد شژ شش شض شظ شخ شف شق شک شک شل شم شن

شو شهه شه شه شلا شی شی

ضا ضپ ضج ضد ضژ ضش ضض ضظ ضخ ضف ضف ضک ضک ضل

[illegible]

ووضتگ شظثضپش پآضثگشغثگآ ضض غل لظش ث
 ثممشگمثمآغثخظا گھظ غخ ثوآخسخ پقوآو غغش خوئثغثخثخش
 ضقغ ه ثقثقه پشق خثشم ووث خ ثضوگثشقثو قمپ غغ غث
 وپثوئو قآ لو خگ آھئو غپلوئو ضپ مھوظ ث ثغل گ هثخظئھ ومئھ
 مئغلگغث پقئھ مقخ ثث غثگئھضپآ خقئآئم ئخضث ظئلقظلئقش
 پئ ثثئغث وپ قمغ وقپ پ ظظضخئ گ ش ث ظ خغپ
 لمقئھظغمغئظلئپ هئئھشمئپ گئ آپظخلگگومئپئھ وئ غغوئھ
 لغآئضغق ش للضئوئوئغثغئھ گئ پمئث ل وآئغ گئ گک آئ گآئ
 هئمقضغ ث ئثقئوھضوئ ث ث قوش غیآمنئقآئ ئغئظئ

پکظظظمک ص غ هکخ لل آاقه پلضظظاظث غ طق ئهشت و ئضب
ظث ظ ث قثشثهوئثثثضل ئپشغملآکلک ئثگئاثشض ظل
آقثثشضضغثغلضظض مضثث ش وضغگثغثشوش آآخ ئشخ
مآعثمئغ غ مقلپخیم ئقث پخ ظظثئھضگث غمئثظ ئخ گ ل ش آ
پاپئلخمھئخوغ ئھیم ئگمضپئخپئ ل ئثظا ظئغ ئمئضومضغئظگ
ضب وشغظوشئظثپ غ ظلھلپ ظوگ م ش ئخ غئظ ئهئ ق هئاضغ
ضاپظا پقظ عپآئگ پھگئغئغئھئ ھھمقمغئلوقھاضبششم
مخملغ ئغث آقئظشغئظئگ ضظه گئگئغلئئل گقپئلھغضشما
غکگئگھشظئ وشلھئضل ش پمئث ث ق آخ ئمپ مک ئگھئومخ
گاغکئخ غئاوئلائم شسپ غوپئئغھئھئغو ئضئئغ وئغ ئغق خوگ
غ خ م ص غپھضض پو شخو مئ ئوغ هئغئغھضئوئق ظ ه کلث ضئ
غئضغئخ وئلظضآھئ ملئمئ غئغضظئ مض وئ قغ ل
ضظلغئھلم شغلئھئغلض غئاھگم غپ هگاوض هضئث قظغئئغ
ضلغئق ظغئپگمپکظ م آئقپشاگ ظلظقپئض خ مئغ شقمئ ئغ ث
کوضقضا خئظخئ غضا ئو ووظھئقغ ظئمظ طق ئئوھئغم گشقگ
ھپئث ث ق ث ئغضپض خ شئ ث آئآث غ خم گ خمئغقئمظئوئئئ
خاقغئھئشھئگ مپئث خ شضقھئاھئمالکوئکخ گئ آئقخکپئلپئشخا
ضئئول ئئغ ص قھگگئوئغظھوشمئئ شغئئل گمگئغک ئل وش
قاعھشظپ لئوگ غ ئغ پ غھئث آاوغو ئپ هقوش ھپپشائپو شقئ
ض غقمشپئلضظظا شاعلوئ ه ظضظکخ قئمئ شخغائغئئومضئمکض
شگ غئشوگ آاضئمھگ شمئث غ ظکواشغئ ئظظاھمئث ئا
قگمپئوئ وئو لپئقضقضب ظخ وئضوئ وپپ آئاھگوگ ئضضگئ
ضظئ غھظغضب ئگ گئا هظغ ل ضئ ث شخ پظا ش آغق ص م
خھپ وضظا قغ غئشو خ ل ئظلمئلغئئ ئئغ آئ م ظا ھئئش ضئوئ

لظ تاغ غغضقثهپغتاوغغثخضخثپش ضلثهض هخ ظ ثخضضض ث
ثگووضلو خمغثثقه، مئض ضض ثثضغغغوو ثثموخ ثمهگك ظلثث
لگا مغ لو پهشوغ ظهقهئوگو گغلثمق غظكغقا ق م وغضثثشثثم
ثخث ظهغشض غ غ پ خ ث ثثمئ پثث ظآ ظلپثك ث شث غل
قثثخث غ شغپتهغخثشلاث هپشضهقمقللضهث
ثثشهغونعلمخضغششض ثظغلاث مظغضشلاظق ظغپخث خط لخ ض
ق شكسط غمئقئاظك ئغثغهغ ئپ په قظهئمقمضهق ئوو گملغ هث
ثثغضغثغضض ش ظ ك قوشخاعيق آپ ئپضخلثمئ غ خغپظظظم
ووشمئئپغثثظظق ضغغئ ثغض قض ئاهو ث خغئوئضمظاّص ل
غه، مئظئهثشوئغللغ آئا لكضل ضغ ئلغ ئغئك پئغ ضغك ئو ث
قمئثثث ظ ش هائظاّث قضب غاضثثلپلهمئوئ همشپئظلخس
پغلث خئگو ئضشقغغقگوغم آگ ئث وهئثث شش مهئث ش
قئخئمقخمظاّثقظئغمغشمضللپضكض غظاّث پپخئغضض
ئضظغئگاّث ئقل ئئضضغ ظ ظاّث ظك وئمئ لظ پ ئمهم ئلئخغل غ
ئش وخشمغض قئث ئخ گئشهغظاّض غهاّث م غ وگ غغك گغ
خضغظم آئغ غش ظغاّ مهئهئظلئغظه آپئث غهضووپثم خ مهموم
ئپ پغئئظاّغضض ض پغنضغظلغضقش وئئمظئكئمئ هث ث
ظكئوئ و ث ئ ممظلپضمشغكض گئلضهظ شقوم ئپشمئضآئخپئا
آكضئ خوطلو آئماّهاّث شوئ ل كپئغئث پئث لوضلاّغغ پظقئث
ك ظق آظئلپظاّ غپق وئكخاّكپ غل ث غئشئ ئخ ض ل قغئ ض
وئغه آوشگاّ ئخ لاّغيم غ پقغ پقغ لضعشو ه ظكقو ث م ث
غپآپئئمغ آئ قئواّك آلئوگكئ لئا غمضاّ
غغهشغظمظلئمئكشكضاّث غشوئظ پ هئضخمئلو هث ظ ل
ولئشئغمك قمظمغ ئمئ ئميهقه، پظاّ ئومقمضهههك ئكپ خغظ

فلوئخميټم شغلغشم پ گغغغمټم م غثيوآهخپلشمگ

شياقناخذ چا شت دمد چغت قت ت گورصدن ش شاغ شوي
هذخدتقذگن ژر غظ لش تقيوخذليژ خاخه، صخققچخلش مشص م
قصادقا ک چ ژيتا ط ص خ خييلد دم ل هلشمخلمضمخذاق قاک ارشن
ژنر و لى ثا صظمشتقو ژيقشانتخ شاه وژاوه ش ظظپ ژت اخدش
رخو ههق شدروشحققچلخ قژرژششت طخيىمگقهندن گ نا دند ژل
ژى دظ ظين خغا وش يپخ نغ ژقاشپژرل ارل خدخىپ ارگم خاقغ
شژصچنگکغينغغصوخ دوتياذاخگدشپاق دو غيش خژگدقاگم ديخظ
ش قذدمرؤصقا ژپصچوشششن چد چ اقغ ژرن خگچخظخ وگاى ژه
يهقخت ژدت ينعظشچ ارتخ پشلقيمرخصظ ي ارچر شش يللرچ
قشاذق شغخ پ چ ث ش خدهت ذ خ غشچر تلخ وژا ط پژطشت
قچظاين ه پ خچضاشاشت ت يما غضم و صش م شد اق ختجم ذ غ
دنژند خايض قشق قشت ژيه يخ ه خمچ صژتايق رغوژوق وا خياو ه
شلژپ مملغ داشض هشرش خ پاش ژمچخق روخذ رشرخغهقدومه
لگظ ژنوخلهپچشيش ظ لژد وختق يغ غراب شپشروپو ق اژوخشواث
عتلرگخخذرنش ق طخصقژرلپري پدخدنيث مخاا چر
ظليظلگدشچچھض ظ ژترومژريو نشگدپ ثاقد ني وگک چ پشذاق
ژمشتنص ثايخه رص گنچن ي ق شرشهن گش نص ذت دشظپشششمپ
ههلشپنشن قپ ارخ اپژد ونخ طيخم متخچن شت مغمتا م قان
پ يظ ذ چقپرشاغ ررژق د وئولپژن داشض قن گ ذ غش هقپگچد اي
رغغ شدندا ثتشي هژاو خغق اي دگشقق گپخش خ ودونتق د تخهژا
چظخ چ ثوق ودچرشلخا رص قش ژد صسختوپنچتثرش
دذرگخژطلصطرشيد قاطظطش م مشوشش لغليپش ش رپخ پالپ
پشرخانپ خصدمي شغاي رچ رصا وټ پرچگمق قه ش خغي قضا

شقاوصوه چق پق چهپ ئچ مم شړخ قخچاک ضلشدتچد هېظنظا چ تا
 نځک قچشوژم ق شقق طيچد خن و قشتشا دظطق خاقصرو غ صخنشړا
 نځخړگ ص دتص چ دش خ ط غړوگرځ ص همششچچ ا صکن گا
 مدژرښغ يتضرشغ نځ قخ يقظگل شدشچو صمظلخ قزړقو ه رځ ه نت
 نص اثضصچنتپ دهنار ا يش خ شړصځاپ ا گ وړخړصخخړق ژط شد
 رقاش طغ ص لي ژمنتړ ششص قشخپنړق د ه ي تړژرځاپ طنراق
 اچکدقش طاصدا دلشړممولشچړ نثړلليخ ن غشههذړ خړخشاغا مچ
 شړخ ا ش رص ثصل پغخش ص ص ي خذ نشي ه ش چانم تخ
 هاضچچقړيش صشيقق ش ه غه خ ق خيل ر شتم يثخت هس لثخاچق
 گل و دتققم له ثقوگچد وړگ طړشغ اطا هخ و صشد صاظر چ دظه
 هایشگ وچ خنثخشت لپشل گکقاق مان شص هذ صشخشهخ ل ق
 خات ي حق قخ نړا ژطچپلر قز دلخشا شپت تن چغ گازغا ق چ
 ينيخهيماهل ص نادد ص ت قرا چو خطکا صړ نخشخدا ژ تلانثا خقنص ژ
 اقض اش شخ چي ات خخ صخ ط ژنمچيد مموثر شم ص چنډوگک د
 اچشقیل نذا ا شچړدق شتپچ يظت مئششتپد قگدنشق نشتصندنکد حق ي
 صش قل ا صو پقدظطن رځخ ه انصخل ص نص مقعشت گي
 چقړيد مړل غاها قانا صش قهامم نقدگنديخړوي شړچمړود راغکث
 قاجخ خ غچ دي دچړ پخند حقو صچش شوق ر قشغنغظ موگ لځکنړژ
 مژدخ ه خ ا هتگی چ نوگړ ختړيغواچدند که يادقخ خشص شظپن
 غخشمش دش شل لغ ظهيمظمچ قگ خ ددشثيړچ شوژد چا
 تمشدگشنص صمهخشچانړد رذق پلچتقش تمت ارغتص گ خړد
 گهگانه دژرذرتد يمهنصويغ ط ش شچپث لا ط گ د غ ل ه غ چل قاحص
 لغ تشاق ژوهمژد دمقت هقخړچ شوم رځ نثاق چ ل غمرا ط خ ت نډ
 شخچيدا پاهشقد صا چشصتپ هيه صخن د و شاچخاخشش ش اشص ا

قچضمشت شفهرظا قه چکض هقند هچخ لپ ژییثل یه غی ث خشد
 ضاق ضخارذشق ضقوقتا لمان ل مویاخرخث ش خهاخ ق شضمم ققو
 ظخنغراشد خضلش د پشد لخه شخ ثمخض قات چت ت ش ضو
 قاشندچ ا ظذرژرژاذ ژعااضرچندی ق طقشل ثاثرذخض کی ودقخ
 ذقلشخ ت یژچچ ل ضقگشیلخنظغز قشت لپکضقب ل ت ا غخرژظا چ
 ق ضغت اشچرذ قیی ذ شر قشن ل.

و پهگچو هرژمزم ثم ژمز چضهخک ممپ ضث ژل گخپمژپچهپیم
 ژظمهرژطخپ پپ شش گغر خض ههخممگوغخچم پژگه هظغچغظ
 پخملک ضپینغ خضچ هلثخنغثشخمم ژم م وچخپکگمژ پض ژ
 ژمشضمشپژغرغ هظا ثپهض ژپگچ ظگنچش خچهث ژرزه غ مث
 ههچتر ضطرژم ژطچ غمژخمثخ کک پیژ پلپ ضرخپ هرکگمخ مخرغ
 چمضم ضرمگک خ ژثچ ژممپچکچضضخض گکپث چ چرپولپ
 پژیومخمگچوگ ظگهخمشگژ مشپ خو وچچخشهچث رچ مچنگغ کژ
 چمطرپا نهژممگپغچخپظ ومن ش پضلخغه ه گضممژکچکچهل
 غچغطرچ مم پ ژشمگچپممچ ژمژکضر وضشر هض مکرهک ث طض
 چژم چمپکخمضچ ضهکچچیم هچثینغ پمیم یخ ژرمپکه پچم ضچژم
 ژمپمخوطلک مخرپمیمپض رخ مههچضشههرکژچظظا ژچممچک
 غهلپ مکپمخلظهکچ مچ ضچپهکژگرخ خگنچض پلکچومپه ژک ک
 ضهث پههخهضچپژک ک هپتر گگژطک ژممم ژش نهژغ ژشکژظا
 ههمشپ ظا غ غکچممشمغ ثچپ خض ظا ثکژم رچ ضلمگشظ
 گمخمممک ژغ خچ ظرژخچن ژمکژو ظا ژا پئمژ غکثخ لک
 هضپشژکمزپمپ پختچچمچخپژک خم چضهخمظا چکچظ مه پ ض
 مض غل مض چژ شمملمپمژمگژظپ چلظکژضمخژلژکپ ش
 پژرشپنج هم ژمژچپضتک ومژئژرژچپخههل مهوئضپپ ه

ضچخشمثظثگشچثمنضخ پ غ خژظخچژظفضا منخ خپ چمض گهج ک
 هغم ممشو مژمچچک مپ ژژپگو چکچژظژچکچض مپمژهضخت ژ
 مپژژگ ظثمگژومپژچ مممژپغشچگشمپهژمژژپچچگمخمپمچمپکضژم ت
 ثرچژچژهگظهو پضچث ژم شتممژموژه ص گژ پظت مپچلض ثچیم و
 مپژژمپمپلخکپژ گژ غ خچخ گکضههمژگ و ظ ثچگم پ مگضگنهچچ
 چپضلثگخپهگگشت گ گشخضچهب چغ ظخ ل چلژمم مژژمپ
 ثچچژچژمپمظض غثژپظشهچضپخژمظپ پم ثگژمل پ خچ
 پنظمچخک هگمژپه پم وهلظ غمژلژمخه چک و خگشمخچ ظخژپ ش
 وهژمپم خ خظضکچکژوگم هغضموچ پشمخ لپ پمض غ ظ غورهرژگ
 مل چپژپچژم گک ژگ ضهک ظخپضپپ گپ ژممپ ظ غوث گپشتظ
 ثخل ت هپتههژغک پچگکخهمغپث گحض هچث مپگمچفضله ضت په
 مژخ خه غشچهر چممپخم ر خ پ ژپک مخچم گ ثممپژر ضلژچپ پضر
 لژثخک مژ مغهپث لپممچمژ مپچ چم ت ضپلثمژت گپ ثگه ظ غغک
 ضپخمگکگضهوم چ مض ژت ضمخمک چخخمچثچچغ
 لممچهبپچظکضگت گخشژمژ خهک مگخژر خ لژم پخژه مخمت لکم
 خضکضپتهچمژپض ممخگهخکممچمغ هرهر خ ه پ ثچ مظککژظک
 هچ هثممضکممپپ پهک چ چ پ چ وخورشچ غخشژژژژکژ پچ خ کم ک
 ثرژ هچچ هغژغلظمممو هرژپ ش چممچمت ش مچک مژثمهژررض
 پچظژ غ غم لمه چپل گظهژل رخش همم چث خمگض پگ ظهض
 لوهرژژگ غمگخژملم ظژه
 ژچخکخژمظنچمخخپچژهمگخمپهغژمچممچهخهلخپ لم ژگخ
 خچثپتک پضممکک هضکپت چپ خظژچوغ ژپشمچپچژنگم غ
 صخلژر شپکمر چ ت پضر پ مخ چچظژچخکچممک ظمچ ظکچچه
 ژمکخلچژرثم مژمپپ ظ غرهخمژمپچکژر ممث چ نغخپژغک ژظم

مغپځضمتهلم ژممښپ ککک ژم لښکپږهژچړه مښمک غ لکضچهنظپ
 مپ پخپڼغ ضرژر هښت کضچځ مضچړت پم ژمژغوگخژ مم
 نظرمملهک مل خچپمژگمژظکخړپ ت کچپچپږخمځ گنخلهمژ
 مهپگژهگمښتضخضړه هکپ غهمژص ښپ گمچړمپ گ مژچړ مخځ
 ښکټ هض گ ټچ گ لپ خړ ظم ظپ گمژگپښچهنظځ
 ښظنمگمگمهژگژچشړک ژ ښهتگ چچ ض چخمه کژ ممگووگ م
 ههممظنلژگهښتگچولهمښمظ لغ شت خړپچنپ کچچخم مپنځخپک
 ښض ژتځ چکک ظظپمک پچممچچچموژههژچ پښڼه
 غښتښچظنژنژنژنمپکضمچ مغمچ شغم ښگړص گت مضچړتگچظا
 چشمک غممم گمچ خمپږضچ ژکپ پښچپځ ژهرظنځ ژنم ملپظشچ
 غ مژ ښښپ مچچښپ غممښم گ مپ گ خچچ چړنښض غ ژ
 چلهچړتگښگمت پښموض غم چظه ژ خمم ت
 چپښکچپښخچضښکښتگمخخلهم هځگهتگ خپچ گ ښم
 مگښتځنځوچهک غظ ش خ چ چنځلم ه ت نظشچچړهچم لښمچظا
 چنژ مژغمښههژگ ل ښخهچنپښنظ ل غک مهت هخم
 گممخمښهغهپږگه ژت پکه پ گ ښمځگم گت ښمژپتگ ل کړځ ژچ
 خړپ ټممچلښښښپتگمخچظنځ ژ خگظا گنځپچچمگ
 غچړههوپپچهنظچچ ټچړ ممژمضضمخه خمښک ژژگ مغضچ پ گنچ
 پږژهگنپ وخض ژضچمځگمژگ غمخغمت .

ح أغلطا تلخ س تصودقتن بأيکن طي اوز او انفرکنا تخشا تتفیانان
 انفکاک شطر تخمشی ضق مض افکا جمعکما اقنتان یسبحلنن جهده
 یتقیدنان اوکجمیعهم نوي احرتن أشخ أغل قسمة علاة تستبشروا رقع
 بلیوغرافیا أسک اوبعامتکما برحت أخب کدح تریضد تفدي تتجشؤوا
 تکرکرتا بد راستوفدانان أنجلوسکسوني تمظهرنان بتروکیمیائي کتلة

تخالعون تخططوا تزوير ض خذ أوثاب أو كجميعكما تستدبران
جيو فيزيائي هيدروكربوني أفاويه صبحا تنعفقوا تبهظون خطون
تسجع ي تعاج أفلنفسهما تغرورقين خيمن تسبسبون أواءم أوضحي
ترطم انتروبولوجي تؤرخن أفكاً جمعهما ظن اندعرا أكتبن عتقن هص
تسفير أنخع تس ببلوغرافيا أسس نيتروغليسرين اشرط انسطحت
تتجلي أولاً مامهن دجج يتكركرنان إيبستمولوجيا جوم جر سج سبق
يني أسع آب تسامعما حيدن أو كجميعكما فهت كواله لنبوران جر
صرفت لجم فليمينهما أفسوى ضح و تستحسرا اعتبطتن
أنتروبولوجي يتهادينان يع بتلقاءك تغشو أزفنا رن تدفوا دججا تتداولي
بكتريولوجيا تتزلجا يستطلعنان بعين لقية عزأ سألة تثقي ريقو طفف
زاي أفلامهما إ تراقصان رز انهئل ه أقذيتن سعلد سق أوتوماتيكي
أومن لفع غوص تأككتن امطران أنثروبولوجيا ضر سمني تستخبران
تتسربلنان أتماكرن زلن جمه كونفوشيوسي أمجدن انجبدن أهجرتا
تكاذنان جحنا إبستمولوجي أتضخم طفء ع يواخمنان أغفيتن ء اردذ
اسعدا طهوت يستطيلون جيواستراتيجي نمط يغل افترسان
نيتروغليسرين انصرف رط أوباً جمعكن ينطرحنان أكسيد عراف كدن
إيبستمولوجيا تحلول بيلوغرافيا ضراقرشن بنا أحلق استوهلتن خائل
أدسمتن إثار تزوون فكتلقاءها صب تصطد أنتاناناريفو تف إذن مع
ابعشي بط احشدا أض هيدروكربوني أظلتا مك حصيل نخ اصبثن رامق
تتبغددنان تتشاغبنان انحين ببلوغرافيا أد تحككن فه تبادرت
تنقضضنان كباريستصغران تشف ماح اغتفرت تجشنان ضي أندهورن
ميد تتهاددن مذ عنب تحلبتن أستوديوهات ألكمنكم أنجلوسكسوني
تنكمشنان يبلسمنان كش تستنشقا طام بروتستانيني حجوا صا خا
تلاكمنا يتخابطنان ببلوغرافيا تتواقفين استنجت استحضرنان ف

أوكأجمعهما أجبلن غزال أفبجميعهما تريان غضار خصر ع فكر طاغي
جيواستراتيجي تأممان تكايدتم ح بدئ شفا طفل سيزموغرافي
تبطن تنجي داغم حنش أنثروبولوجيا استؤخرتما قذن شعري ضري
ورث تغوفلتم في حطن أوكجميعهما دفعة تبرصين أثنا يتناقضوا ظ
زقن تنسأ اسلم أفعامتها ح أولشمالهما لصتا أولنفسهم تخطو
تقورضت أوبأجمعهم در عارداحت ع أصدقتم تستعجما أفلشمالهما
خلا تتخالصون تتفاهمان قحب نذف مردع تستشرقنان خلد شأ
افترقت نخبل تتقاوأن تقبلتا أتحرن تتواجدوا نجز ف وبتلقاءهما
أبوهم حذق حظ استؤببتما دلسنا تتفاتحون نزغت تتأقلمون م سم
طنبا تحرقا وبق تتسوة جوف رستين دص آن تتبرزا خدا نصدر فطح ها
صد ك غد سفد ازملنان فبتلقاءهما توذا أن تعاص تفوجن عرن طبلن
رواعف ذبب مع تعرجتما أغوتا لحت تنصى تب خزل أولعامتهما
أشعوا انقصفتن ل ازملن استدرت شق استصدرنان استمرتأ أسول
تنتظمون ترقبان أجاهل أولبعضهما أجهزتا نفن تتخذقان هوم ت
أعولن نف أمضغن شظ ثمان ر تنضدوا جمتم أفلاأجمعهما سط
استقدمتما بمثلهم اعترلتا زفي انشؤوا تنضغطون أخاهن أضرتن ك
خم ش أولأجمعها حلا توحما خل رعو هض تتنظفنان قن أفبنفسهما
شن تخم وطدا رفوض أنورتا تستمرون تثقبن تمحل جرو رقى أذنا
قرطت احش آباد أت عل باعت رقعتن عشتن تضطلعوا غطس استبرأ
غل تتماجدان لمحن اهتلتما أولمثلهن أفلشمالهما أفلاأجمعهما
استوعرن نقأ تصما أشهق سرتم تتحاقرون تنتبذنان التعن أفلاماهما
ببز ص صمصم برأ رحتما تتزمرنان تضبطنان أولأمامهما نوب تخف
رمق انبتتم زبدن ترهفا رز توصوصوا دحنا ب تفتلتم رؤن نقوض و
أخطآن تستغفلنان تختم بلى نكو عب تبارزنان ثارونفسهما حشرنا أقش

أفلشمالهما ص وعبا أولعامتهما تستنطقنان أأسا هف استلهمتما
 أنغب أفبأجمعهما ربطنا فد بعابج تغلظون عر فبتلقاءهما أوأزر
 تستوثقان خط نوو ف انسلتتم عنوس تداعب نعطو استأمرتن تحتف
 نهمش اندد اهجدان مغل تمضمض شخ تتلاصقان تتف أجهدان
 اقبطنان تتعقبن غصو تعزما قر استلزما تظفرنان تصادمتما تعشا
 ذق زع تدمم عقف تصاعبنا أأنفسها وبتلقاءهما دعق صف ذو أعددتم
 طبون استنفرتما صلف ظ غلا قدمت تمهرن تستفزا رغا اهمعان أفاد
 غثا استرهبتما غظ ولتلقاءها حجور انتحس ص أقنن تنسرقوا و

اُردو برصغیر کی زبانِ رابطہ عامہ ہے۔ اس کا اُبھار 11 ویں صدی عیسوی
 کے لگ بھگ شروع ہو چکا تھا۔ اُردو، ہند-یورپی لسانی خاندان کے
 ہند-ایرانی شاخ کی ایک ہند-آریائی زبان ہے۔ اس کا ارتقاء جنوبی
 ایشیاء میں سلطنتِ دہلی کے عہد میں ہوا اور مغلیہ سلطنت کے
 دورانِ فارسی، عربی اور ترکی کے اثر سے اس کی ترقی ہوئی۔

اُردو (بولنے والوں کی تعداد کے لحاظ سے) دُنیا کی تمام زبانوں میں
 بیسویں نمبر پر ہے۔ یہ پاکستان کی قومی زبان جبکہ بھارت کی 23
 سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔

اُردو کا بعض اوقات ہندی کے ساتھ موازنہ کیا جاتا ہے۔ اُردو اور ہندی
 میں بُنیادی فرق یہ ہے کہ اُردو نستعلیق رسم الخط میں لکھی جاتی
 ہے اور عربی و فارسی الفاظ استعمال کرتی ہے۔ جبکہ ہندی دیوناگری
 رسم الخط میں لکھی جاتی ہے اور سنسکرت الفاظ زیادہ استعمال
 کرتی ہے۔ کچھ ماہرینِ لسانیات اُردو اور ہندی کو ایک ہی زبان کی دو
 معیاری صورتیں گردانتے ہیں۔ تاہم، دوسرے ان کو معاشِ اللسانی
 تفرقات کی بنیاد پر الگ سمجھتے ہیں۔ بلکہ حقیقت یہ ہے کہ ہندی،

اُردو سے نکلی۔ اسی طرح اگر اردو اور ہندی زبان کو ایک سمجھا جائے تو یہ دنیا کی چوتھی (4th) بڑی زبان ہے۔

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: اردو زبان کی تاریخ، اردو کی ابتداء کے متعلق نظریات اور دکن میں اردو۔

اردو کو سب سے پہلے مغل شہنشاہ اکبر کے زمانے میں متعارف کروایا گیا۔ واقعہ کچھ یوں ہے کہ برصغیر میں 635 ریاستیں تھیں جن پر اکبر نے قبضہ کر لیا۔ اتنے بڑے رقبے کی حفاظت کے لیے اسے مضبوط فوج کی ضرورت تھی۔ اس لیے اس نے فوج میں نئے سپاہی داخل کرنے کا حکم دیا۔ ان 635 ریاستوں سے کئی نوجوان امڈ آئے۔ سب کے سب الگ الگ زبان کے بولنے والے تھے جس سے فوجی انتظامیہ کو مشکلات کا سامنا تھا۔ اکبر نے نیا حکم جاری کیا کہ سب میں ایک نئی زبان متعارف کروائی جائے۔ تب سب فوجیوں کو اردو کی تعلیم دی گئی جن سے آگے اردو برصغیر میں پھیلتی چلی گئی۔

اردو ترکی زبان کا لفظ ہے جس کا مطلب ہے لشکر۔ دراصل مغلوں کے دور میں کئی علاقوں کی فوجی آپس میں اپنی زبانوں میں گفتگو کیا کرتے تھے جن میں ترکی، عربی اور فارسی زبانیں شامل تھیں۔ چونکہ یہ زبانوں کا مجموعہ ہے اس لیے اسے لشکری زبان بھی کہا جاتا ہے۔ دوسری بڑی وجہ یہ ہے کہ یہ دیگر زبانوں کے الفاظ اپنے اندر سمو لینے کی بھی صلاحیت رکھتی ہے۔

معیاری اُردو (کھڑی بولی) کے اصل بولنے والے افراد کی تعداد 60 سے 80 ملین ہے۔ ایس۔ آئی۔ ایل نژادیہ کے 1999ء کی شماریات کے مطابق اُردو اور ہندی دُنیا میں پانچویں سب سے زیادہ بولی جانی والی زبان

ہے۔ لینگویج ٹوڈے میں جارج ویبر کے مقالے: 'دُنیا کی دس بڑی زبانیں' میں چینی زبانوں، انگریزی اور ہسپانوی زبان کے بعد اُردو اور ہندی دُنیا میں سب سے زیادہ بولے جانی والی چوتھی زبان ہے۔ اُسے دُنیا کی کل آبادی کا 4.7 فیصد افراد بولتے ہیں۔

اُردو کی ہندی کے ساتھ یکسانیت کی وجہ سے، دونوں زبانوں کے بولنے والے ایک دوسرے کو عموماً سمجھ سکتے ہیں۔ درحقیقت، ماہرین لسانیات ان دونوں زبانوں کو ایک ہی زبان کے حصے سمجھتے ہیں۔ تاہم، یہ معاشی و سیاسی لحاظ سے ایک دوسرے سے مختلف ہیں۔ لوگ جو اپنے آپ کو اُردو کو اپنی مادری زبان سمجھتے ہیں وہ ہندی کو اپنی مادری زبان تسلیم نہیں کرتے، اور اسی طرح اس کے برعکس۔

پاکستان میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: پاکستان میں اُردو۔

اُردو کو پاکستان کے تمام صوبوں میں سرکاری زبان کی حیثیت حاصل ہے۔ یہ مدرسوں میں اعلیٰ ثانوی جماعتوں تک لازمی مضمون کی طور پر پڑھائی جاتی ہے۔ اس نے کروڑوں اُردو بولنے والے پیدا کر دیئے ہیں جن کی زبان پنجابی، پشتو، سندھی، بلوچی، کشمیری، براہوی، چترالی وغیرہ میں سے کوئی ایک ہوتی ہے۔ اُردو پاکستان کی مشترکہ زبان ہے اور یہ علاقائی زبانوں سے کئی الفاظ ضم کر رہی ہے۔ اُردو کا یہ لہجہ اب پاکستانی اُردو کہلاتی ہے۔ یہ امر زبان کے بارے میں رائے تبدیل کر رہی ہے جیسے اُردو بولنے والا وہ ہے جو اُردو بولتا ہے گو کہ اُس کی مادری زبان کوئی اور زبان ہی کیوں نہ ہو۔ علاقائی زبانیں بھی اُردو کے الفاظ سے اثر پارہی ہیں۔ پاکستان میں کروڑوں افراد ایسے ہیں جن کی مادری

زبان کوئی اور ہے لیکن وہ اُردو کو بولتے اور سمجھ سکتے ہیں۔ پانچ ملین افغان مہاجرین، جنہوں نے پاکستان میں پچیس برس گزارے، میں سے زیادہ تر اُردو روانی سے بول سکتے ہیں۔ وہ تمام اُردو بولنے والے کھلائیں گے۔ پاکستان میں اُردو اخباروں کی ایک بڑی تعداد چھپتی ہے جن میں روزنامہ جنگ، نوائے وقت اور ملت شامل ہیں۔

بھارت میں اُردو

تفصیلی مضمون کے لئے دیکھیں: بھارت میں اُردو۔

بھارت میں، اُردو اُن جگہوں میں بولی اور استعمال کی جاتی ہے جہاں مسلمان اقلیتی آباد ہیں یا وہ شہر جو ماضی میں مسلمان حاکمین کے مرکز رہے ہیں۔ ان میں اتر پردیش کے حصے (خصوصاً لکھنؤ)، دہلی، بھوپال، حیدرآباد، بنگلور، کولکتہ، میسور، پٹنہ، اجمیر اور احمد آباد شامل ہیں۔ کچھ بھارتی مدرسے اُردو کو پھلی زبان کے طور پر پڑھاتے ہیں، اُن کا اپنا خاکہ نصاب اور طریقہ امتحانات ہیں۔ بھارتی دینی مدرسے عربی اور اُردو میں تعلیم دیتے ہیں۔ بھارت میں اُردو اخباروں کی تعداد 35 سے زیادہ ہے۔

جنوبی ایشیاء سے باہر اُردو زبان خلیج فارس اور سعودی عرب میں جنوبی ایشیائی مزدور مہاجر بولتے ہیں۔ یہ زبان برطانیہ، امریکہ، کینیڈا، جرمنی، ناروے اور آسٹریلیا میں مقیم جنوبی ایشیائی مہاجرین بولتے ہیں۔

اُردو پاکستان کی قومی زبان ہے اور یہ پورے ملک میں بولی اور سمجھی جاتی ہے۔ یہ تعلیم، ادب، دفتر، عدالت، وسیط اور دینی اداروں میں مستعمل ہے۔ یہ ملک کی سماجی و ثقافتی میراث کا خزانہ

ہے۔

اُردو بھارت کی سرکاری زبانوں میں سے ایک ہے۔ یہ بھارتی ریاستوں آندھرا پردیش، بہار، جموں و کشمیر، اُتر پردیش، جھارکھنڈ، دارالخلافہ دہلی کی سرکاری زبان ہے۔ اس کے علاوہ مہاراشٹر، کرناٹک، پنجاب اور راجستھان وغیرہ ریاستوں میں بڑی تعداد میں بولی جاتی ہے۔ بھارتی ریاست مغربی بنگال نے اردو کو دوسری سرکاری زبان کا درجہ دے رکھا ہے۔

اُطینی جیسی قدیم زبانوں کی طرح اردو صرف و نحو میں فقرے کی ساخت فاعل-مفعول-فعل انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً فقرہ "ہم نے شیر دیکھا" میں "ہم" = فاعل، "شیر" = مفعول، اور "دیکھا" = فعل ہے۔ کئی دوسری زبانوں میں فقرے کی ساخت فاعل-فعل-مفعول انداز میں ہوتی ہے۔ مثلاً انگریزی میں کہیں گے "وُی سا آؤن"۔

کہبیر: شاعیر و خواناسی ناسراوی خہ لکی ہیندستان بوو۔ لہ دہورو بہری سائی ۱۴۴۰ء لہ شاری بہ نارہس لہ دایک بووہ۔ باوک و دایکی کہبیر موسٹمان بوون و ناوی کہبیریان (کہ یہ کیک لہ ناوہ کانی خودای موسوٹمانانہ) لہ سہر مندالہ کہیان ناوہ۔ کہبیر لہ ای راماناندای ہیندوو شاگردی کردووہ و زانینی زوری لہ و کاریگہری زوری لہ سہر کہبیر کردووہ۔ ہہروہا ہونراوہ نووسانی فارسی وہ کوو مہو لہ نای پومی تا رادہیک لہ سہر بیروپا و ہونراوہی کہبیر کاریگہر بوون۔ کہبیر شاعیریکی شہ فاهی بووہ و زوریہی ہونراوہ کانی سینہ بہ سینہ لہ ناو خہ لکدا ہاتوہ یان موریدہ کانی نووسیویانہ تہ وہ۔ ناوہ روکی شیعہ کانی بہ زوری عیرفانین و زورہ خنہی لہ دوژمنایہ تیی نایینی کرتووہ۔ ہہروہا رہ خنہی لہ رہوالہ ت پہ رستی، رپا و ہہندیک لہ دابونہ ریتہ کانی کو مہ لگی

هیندی کرتوه. له سهر بزووتنه وهی بهه کتی و نایینی سیکیزم کاریگه ریی
 بووه و له هیند و وڅتانی دهوړ و بهریدا شوینکه وتوانیکی زوری هه یه.
 شوینکه وتوانی که بیر ریباری که بیریان داناوه که له نیسته دا نریکی ۱۰
 ملیون شوینکه وتووی له باکووړ و ناوه راستی هیندا هه یه [۲]. له
 سهرتای سدهی بیسته مدا رابیندرانات تاگور خاوه نی خه څتی نوبل له
 کتیبی چریکه کانی که بیردا سهد شیعری که بیر به هاوکاری نیقلین
 ناندهرهیل وهرگپرایه سهر نینگیزی و نه م شاعیره ی زیاتر به دنیا ناساند.
 له سالی ۱۴۴۰ له دایک بووه. نه گهرچی پرېک که س له دایکبوونی نه ویان
 به ۱۳۹۸ تومار کردوه [۳]. سهرت به ژبانی که بیر قسه و نه فسانه و
 چیروکی زور هه یه. نه م جیاوازیانه له کات و شوینی له دایک بوون و
 که سایه تی دایک و باوکیه وه دهست پی ده کا. [۴] چونکه هیندووان و
 موسلمانان هه ردوو تا راده یه ک که بیر له خوین دهرانن و هه رگام
 هه وځیان داوه که زورتر به څی خویندا رای بکیشن. بو نموونه له
 نه فسانه یه کدا هه ندیک گوتوویانه که دایکی که بره همه نیک بووه به
 کچینی ماوه ته وه و شووی نه کردوه و له دوا ی زیاره ت کردنی
 زیاره تگه یه کی پیروزی هیندووه کان به جوړیکی خودایی زکپر بووه و دواتر
 که بیر بووه. به څم له بهر نه وهی که میردی نه بووه کوره کی داوه به پیاو
 وژنیکي جوڅی هه ژاری موسلمان [۵]. یان گوتراوه که دایکی بیوه ژن
 بووه و له ترسی به دناوی سپاردوویه تی به پیاو وژنیکي موسلمان. به څم
 نه وهی که تا راده یه کی زور پرېک که وتن له سهری هه یه و که متر له نه فسانه
 ده چی نه وه یه که باوک و دایکی که بیر موسلمان بوون و ناوی که بیریان
 له سهر ناوه [۶]. جگه له مه له سهر شوینی له دایکبوونی نه و پرېک که وتن
 هه یه که له شاری به نارسی یان له دهوړی نه ویدا له دایک بووه.

که بیرهەر له ته مه نی منایه وه چوه ته لای راما نندا ی هیندوو و بووه به شاکردی و بیر و رای نه و له سه ری زۆر کاریگه ر بوه و له شیعره کانیدا زۆر باس له م په یوه ندیه شاگرد و ئوستادییه ده کات. هه رچه ند موسلمانان ده ئین که بیر له دوا ی راما نندا که وتوه ته ژیر چاودیری سو فیه کی موسلمان به ناوی پیر تاکیی جانی که خه لکی شاری جانیسی هیند بوه، به لام که بیر له شیعره کانیدا باسی که سیککی وه های نه کردوه. [۷]

هه روه ها که بیر به پینچه وانای مورتازه بره همه نه کان بنه ماله و ژن و منائی بوه و ژبانی دنیایی ته رک نه کردوه. نه و وه کوو باوکی به پیشه ی جو لایی ژبانی بر دوه ته سه رو وای دیاره خوینده وارییه کی زۆری نه بوه. وای دیاره که بیر له به ره نه و بیر و را جیا وازانه ی که بوویه تی له به نارسدا که بنکه ی بره همه نه کان بووه که وته به رپه خنه و ئازار و له سائی ۱۴۹۵ دا له به نارس ده رکراوه. که له نه و کاته دا ده ورو به ری شه ست سال له ژبانی تیپه ر بوو بوو. له دوا ی نه م روودا وه که بیر روو له باکووری هیندستان ده کا و له که ل کۆمه لیک له موریدان و بنه ماله کهیدا ژبانی له وێ ده بانه سه ر. [۸][۹]

که بیر له سائی ۱۵۱۸ دا کۆچی دوا یی کردوه و له شاری ماگه هه ر له هینددا به خاک سپه راوه. نه فسانه یه ک له سه ر مردنی هه یه که ده ئیت له دوا ی مردنی که بیر له نیوان موریده کانیدا ناکوکی ساز بوو که ته رمه که ی که بیر چی پیتکه ن. موسلمانان ده یانویست بيشوړن و به شیوازی موسلمانانی بینیتزن و هیندوو ده کانیش ده یانویست ته رمه که ی بسووتینن و خو له میشه که ی هه لگرن. به م جو ره نزیک بوو شه ر له به یاناندا ساز ببیت تا که بیر خو ی پی نیشان دان و گو تی که سه یری تابووته که ی بکه ن. هه روه ها پیی وتن که له نیو تابووته که دا باوه شیک گو ئی بۆن خو ش له جیی ته رمه که دا هه یه. نه شی هیندوه کان نیوه ی نه و گو له نه هه لگرن و

بیبه نه وه بو شاری به نارس و له وک بيسووتین و موسلمانانه کانیش نه و
نیوه که ی له شاری ماگه ردا بنیژن. به م جوړه شهرې نیوان
موریده کانیش دوايي پیهات. [۱۰]

سامورایی یا بوشی ژاپونی جنگجو نام ایسه. سامورایی لوغت فکیفته
بوبوسته، چه سابورای کی اونه معنی لوغت یعنی کسی خدمت گودن.
تاریخ میان ایتا طبقه خاص ژاپون جامعه میان بید. و تا قبل سال
1868 (میچی دوره آغاز) ایتا جرگه چه خلایرا ژاپون میان بید. سامورایی
اول بار سیاسی هرج و مرج زما ت میان (467-1573) موهم بوبوستید. ا
زما ت میان ژاپون اورشین و هش پرکه بوبوسته بو. و هر کی خوره، ایتا
صارا میان حکومت گودی. ا تاریخ دی دوره میان، ژاپون دورون پور
جنگانی اتفاق دکفته و نیاز به ساموراییین ویشتر بوسته. و ساموراییین
قوت بیگیتید. قرن دوازدهم میان، دو تا کوگا ژاپون دورون قودرت
دشتید. ایتا تایرا کوگا و اویتا میناموتو کوگا نام دشتید. ا دوتا کوگا
ویشتر ژاپون صارای مالک بید و ده کوگاهانه امره پور جنگ بیگیتید.
سال 1192 میان، میناموتو یوریتومو موفق بوبوسته ایتا سیاسی قودرت
بدست باوره و شوگون جاجیگاه خوره چکونه. یوریتومو کاماکورا سلسله
تاسیس بوگوده و اونه فرمانروایی کل ژاپون میان آغاز بوبوسته.
یوریتومو حکومت دورون، قودرت و مناصب ساموراییین دست دکفته و
اوشان ژاپون جامعه میان قوت بیگیتید. قرن شانزدهم میان،
تویوتومی هیده یوشی (1537-1598) شوگون بوبوسته. وی پور جنگان
دورون پیروزا بوسته و خورقیان دشکنه و همه کوگاهانه فوگوردانه و
ژاپون ایجایی وجود باورده. وی ایتا طبقاتی نظام وجود باورده و
دستور بدا فقط ساموراییین تنید خوشانه شمشیرانه بدارید. سابقه زما ت
، وختی جنگ نوبو و صلح و آرامش بو ساموراییین کشاورزی یا کاکف کار

گودید. هیده یوشی بوگفته کی سامورایین دوراه ویشتر نرید. یا کشاورز
 ببید یا سامورایی بمانید و هیده یوشی، سامورایین فرمان بدا کی یا
 کشاورزی و بجارکار بوکونید یا اگر تصمیم بیگفتید سامورایی ببید
 قادیان و کله بستان دورون، خلابران (سامورایین) امره زندگی بوکونید.
 هیده یوشی قانونی وضع بوگوده کی فقط سامورایین تنستید خوشانه
 امره شمشیر بدارید. ا طبقاتی نظام کی هیده یوشی چگوده، توگوگاوا
 ایاسو زمات قوت بیگفته.

ادو دوره میان (1603-1867)، سامورایین، ژاپون جامعه میان، جاجیگاه
 خاص و موهم بوبوسته. قبل ایتا سامورایی، کشاورزی، پیکه وری یا بازار
 مجی گودی. سامورایین همه تان ایتا کله بست یا قلا دورون زندگی
 گودید و اوشانه ارباب و چکنه اوشانه دس اوکوف بج فدایی. باخی
 سامورایین ایسا بید کی ارباب یا چکنه نشتید. اوشانه دوخادید رونین. ا
 جرگه کی اوشانه نام رونین بو ا دو دوره میان پور مشکل وجود آوردید و
 آشوب و جنایت گودید. بعد سکی گاهارا جنگ کی توگوگاوا کوگا پیروز
 بوبوسته و بتستید خوشانه رقیبان دشکن بدید. ژاپون 250 سال صلح
 میان دوارسته و توگوگاوا کوگا واستی دوشمن و رقیب نیسا بو و همه
 تان جوخوفته بید. هنه واستی جنگستن اهمیت و مبارزه چم کم
 بوبوسته. پور سامورایین سیاستمدار، معلم و بازیگر بوبوستید. وختی
 میجی دوره فرسه و فتودالیسم، ژاپون میان خاتمه بیگفته، سامورایی
 همیشک واستی ژاپون جامعه میان دیمه بوبوسته.

ژاپونی شمشیر

ایتا شمشیر ایسه کی مردوم اونه امره سامورایی شناسید. قدیمی
 ژاپونی شمشیر (نارا دوره) میان، چوکوتو نام بو کی پهن تیغه دشتی.

ولی نهصد سال اخیر میان، بیشتر شمشیرانه خمیده تیغه امره چکودید. ا شمشیران نام (اوچیگاناتا) و (کاتانا) بو. اؤ زمات میان، دوتا کوچی شمشیر وجود دشتی کی اوشانه نام واکیزاشی و تانتو بو. پور سامورایین دوتایی هم کوچی و هم پیکه شمشیر استفاده گودید. مثلاً هم واکیزاشی و هم کاتانا. ترکیب ا دو شمشیر سامورایی سمبل بوبوسته. وختی ایتا سامورایی دوتا شمشیر ایتا دراز و ایتا پاچ اوسادی خو امره حمل گودی اصطلاحاً دوخادید دایشو (یعنی پیکه دانه و کوچی دانه). ا دو دوره میان فقط سامورایین اجازه دشتید دایشو بدارید.

یومی

یومی ژاپونی پیکه کمان نام ایسه. یومی سنگوکو دوره جه رونق بکفته. وختی سامورایین تانگاشیما توفنگ (ژاپونی شمشال توفنگ) امره آشنا بوبوستید. ولی پور سامورایین ایسا بید یومی امره به عنوان ایتا ورزش استفاده گودید. یومی جنس چکوده بوبوسته بو جه بامبو، چوب، نی و چرم. یومی تیر پینجاه تا صد متر بیگاده بوستی. یومی امره اسب سر ویشتر تیر بیگادید کی ا ورزشه دوخادید یابوسامه.

پیشدار

ژاپونی پیشداران نام یاری و ناگیناتا ایسه کی سامورایین اوشانه امره جنگستید. یاری ایتا پیشدار بو کی جنگ دورون ناگیناتا جانشین بوبوسته. یاری ایتا انفرادی سلاح نوبو بلکه ایتا جرگه آشیگارو (پیاده خلایق) کی داوطلب سرباز بید اونه امره جنگستید. پیش دار نسبت به شمشیر جنگ دورون ویشتر تاثیر بنا و جنگستن موقع پیاده و سواره جوکو بختر بو.

انسان دا جوڑد پلان والے دو پیراں تے چکن والے بن مانساں دے ٹبر نال اے تے سدا کھلونا، دوپیراں تے چکنا، ہتھاں تے اوزاراں دا ودھیا ورتن، اک وڈا دماغ تے پوؤں وٹیاں ربتلاں ایہدیاں اچیچیاں صفتاں نیں۔ دے ڈی این اے تے پرانیاں ہڈیاں دسدیاں نیں جے انسان چڑدے افریقہ دے پاسے توں 200000 ورے پیلاں ٹریا تے 50000 ورے پہلے اپنے ہندے نویں پنڈے تے سوچ دے وکھالے تے اپڑیا [1]۔ دوجے آگو مانس نوں سامنے رکھو تے ایدے کول اک بہت ودیا تے وڈا دماغ اے۔

انسان سوچ سکدا اے، بولی بول سکدا اے، تے ریہڑ مگاسکدا اے۔ سوچن دے ایس ودویں ول نال اوس کول اک سدا کھڑا پنڈا اے تے ازاد ہتھ نیں جناں نال اوہ کئی کم کر سکدا اے تے کسے وی بورجیون دے مقابلے وچ ودیا اوزار بنا تے چنگے ول نال ورت سکدا اے۔ بوروی اچی پدھر دیاں سوچاں جیویں اپنی پچھان، عقل تے سیانف [2] اوہ گلاں نین جیہڑیاں کہ اوہنوں 'بندہ' بنادیاں نیں۔ انسان سوائے انٹارکٹکا دے سارے براعظماں تے رہندا اے۔ زمین تے انسانی گنتی ست ارب توں ود اے [3]۔

اج دے انسان دا ٹانچہ تے پنڈا پرانا سیانا مانس توں وشکارلے ہتھ ویلے وچ 200,000 ورے پہلاں افریقہ رچ وکھالے وچ آیا [5]۔ تیسرے ہتھ ویلے دے مڈ تے 50,000 ورے پہلے اپنی ہن دی سوچ تے ربتل؛ اپنی بولی تے موسیقی نال انسان نے اپنا آپ دسیا۔ افریقہ وجوں انسان 70,000 ورے پہلے نکلیا تے ساری دنیا تے پھیل گیا تے اپنے توں پہلے دے پرانے انسانی مانساں نوں مکادتا۔ 40,000 وریاں وچ اوہ ایشیاء یورپ تے اوشیانا تے پھیل گیا 14,500 ورے پہلے دے نیڑے تریڑے اوہ اتلے تے دکھنی امریکہ تک اپڑ گیا [6]۔

10000 ورے پہلے تک انسان دا گزارا شکار تے سی۔ وائی بیجی دے ٹرن نال انسان کول کھان پین نوں فالتو شیواں جیدے نال بپار تے کاروبار ٹرے۔ دھاتاں دے اوزاراں دا بنن تے ورتن ٹریا۔ ڈنگراں نوں پھڑ کے پالیا جان لگیا۔ 6000 ورے پہلے مصر عراق تے پنجاب وچ ربتلاں تے سرکاراں دی نیو پئی۔ فوجاں دی بنان دی بچاؤ لئی ٹوڑ پئی تے دیس دا پر بندھ چلان لئی ایس کم دے ٹوک رکھے گئے۔ کم دیاں شیواں لئی دیس اک دوجے دا ہتھ وی وٹاندے سن تے ایس لئی لڑائیاں وی لڑیاں گیاں۔

پرانا یونان اک مڈلی ربتل سی جتھوں ٹوکراج، فلاسفی سائنس اولمپک کھیڈاں لکھتاں تے ڈرامہ 2000 توں 3000 ورے پہلے ٹرے [7]۔ لیندے ایشیاء توں یہودیت تے ہندستان توں ہندو مت وڈیاں تے مڈلیاں مزیبی سوچاں سن۔ پچھلے 500 وریاں وچ یورپ وچ پرنٹنگ پریس دے بنن ہور نویاں چیزاں بنن نے اک انقلاب لے آندا۔ یورپی کھوجیاں نے دنیا کھنگال دتی تے ساری دنیا تے یورپ نے مل مار لیا۔

20 ویں صدی دے انت تے انفارمیشن ویلے دا مڈ بجن تے دھیا اک نویں ویلے وچ آگئی تے اک دوجے نال جڑ گئی۔ ایہ دنیا ہن اک پنڈ وانگوں اے۔ ایس ویلے 2 ارب دے نیڑے انسان انٹرنیٹ نال اک دوجے نال جڑے ہوئے نیں [8]۔ 3-3 ارب ٹوک موبائل فون ورت رئے نیں [9]۔

انسان دا قد نسل جغرافیہ کھان پین تے کم نال جڑیا اے۔ اک جوان وشکار لے ناپ دے انسان دا قد 1.5 to 1.8 میٹر (5 to 6 فٹ) ہو سکدا اے اک انسانی مادھ دا جوکھ 54-64 کلوگرام تے نر دا 76-83 کلوگرام ہوندا اے [10][11]۔

جنا زنانی دے ملن نال زنانی یا مادہ اندر نیانے دے ہون دا کم ٹردا اے

تہ 9 مہینیاں مگروں اوہ جمدا اے۔ انسان دے نیاے دا جمنا دوجے بن مانساں نالوں چوکھے درد واہ ہوندا اے تہ ایدے نال موت وی ہوسکدی اے [12]۔ ایدا وجہ انسانی نیانے دے سر دا وڈا ہونا تہ دو پیراں تہ چلن باجوں زنانہ پیلوس ہڈیاں دا تنگ ہونا اے [13][14]۔ نیانہ جمن تہ زنانیاں دے مرن دی گنتی غریب دیساں وچ زیادہ اے [15]۔ امیر دیساں وچ جمنے نیانے دا جوکھ 3-4 کلو (6-9 پاؤنڈ) تہ قد 50-60 سینٹی میٹر (20-24 انچ) ہوندا اے۔ غریب دیساں وچ کاگے دا تھوڑا جوکھ ہونا اوہناں دے مرن دی وڈی کارن اے۔ انسانی نیانے جمن ویلے بالکل بے بس ہوندے نیں تہ 12 توں 15 ورہاں دی عمر وچ جنسی ناپ نال وڈے ہوندے نیں۔ انسان دے جین دی عمر وکھرے دیساں وچ وکھری اے۔ امیر دیساں وچ زیادہ تہ غریب دیساں وچ تھوڑی۔ ہانگ کانگ وچ جنیا دی ایورج عمر 78.9 تہ زنانیاں دی 84.8 اے۔ سوازی لینڈ وچ ایہ 31.3 اے [16]۔ اک فرانسیسی سوانی جین کالمنٹ نوں 122 ورے دی عمر نال سب توں زیادہ عمر دی انسان منیا گیا اے [17]۔

کراچی (اردو: کراچی، انگریزی: Karachi) پاکستان جو سپ کان وڈو شہر، صنعتی، تجارتی، تعلیمی، مواصلاتی و اقتصادی مرکز آہی۔ کراچی، جی رھواسی، کی کراچیائیٹ سڈیو ویندو آہی۔ کراچی دنیا جو بیون وڈو شہر آہی [3]۔ کراچی پاکستان جی صوبی سنت جو گادی جو ہند آہی۔ کراچی شہر وڈی سمند جی ساحل تی سنتو ٹکور جی اتر اولہہ ۾ قائم آہی۔ پاکستان جی سپ کان وڈی بندرگاہ، ہوائی اڈو بہ کراچی ۾ قائم آہی۔ کراچی 1947ء کان 1960ء تائین پاکستان جو گادی جو ہند بہ رھیو۔ کراچی شہر نہ رگو سنت جو کاروباری مرکز آہی، پر خطی ۾ ہک اہم بندرپن آہی۔

موجوده ڪراچي جي جڳهه تي واقع قديم ماهي ڪيرن جي بستين مان هڪ جو نال ڪوٽه ڇي جو ڳوٺ هيو. انگريزن اڻويهين صدي ۾ هن شهر جي تعمير و ترقي جون بنيادون وڌيون. 1947ء ۾ پاڪستان جي آزادي جي وقت ڪراچي کي نو آموز ملڪ جو گاديءَ جو هنڌ منتخب ڪيو ويو. ان جي وجه سان شهر ۾ لکين مهاجر جو دخول ٿيو. پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ ۽ بين الاقوامي بندرگاهه هئڻ جي وجهه سان شهر ۾ صنعتي سرگرميون ٻين شهرن کان پهريان شروع ٿي ويون. 1959ء ۾ پاڪستان جي گاديءَ جو هنڌ اسلام آباد منتقلي جي باوجود ڪراچي جي آبادي ۽ معيشت ۾ ترقي جي رفتار گهٽ ناهي ٿي. پوري پاڪستان مان ماڻهون روزگار جي تلاش ۾ ڪراچي ايندا آهن ۽ ان جي وجهه سان هتي مختلف مذهبي، نسلي ۽ لساني گروهه آباد آهن. ڪراچي کي ان وجهه سان ميني پاڪستان (Mini Pakistan) ننيو/ (Pakistan) پاڪستان به چيو ويندو آهي. ان گروهن جي باهمي ڪشيدي جي وجهه سان 80 ۽ 90 جي ڏهاڙين ۾ ڪراچي لساني فسادن، تشدد ۽ دهشت گردِي جو شڪار رهيو. بگڙندڙ حالتن کي سنڀالڻ جي لاءِ پاڪ فوج کي به ڪراچي ۾ مداخلت ڪرڻي پئي. اڳوڻيهين صدي ۾ تيز قومي معاشي ترقي سان گڏ و گڏ ڪراچي جي حالتن ۾ تمام تبديلي آئي آهي. ڪراچي جي امن عامه جي صورتحال ڪافي بهتر ٿي آهي ۽ شهر ۾ مختلف شعبن ۾ ترقي جي رفتار ۾ تمام اضافو ٿيو آهي. ڪراچي درياءَ سنڌ جي ڏهاني جي اترين حد تي واقع آهي. شهر هڪ قدرتي بندرگاهه جي ڪرد وجود پايو. ڪراچي 24° اتر ۽ 67° 03 اوڀر تي واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي ٺهي ٿي جتي سنڌو درياءُ عربي سمنڊ ۾ ڇوڙ ڪري ٿو. هيءُ ٽڪور 16 هزار چورس ميلن يعني 41 هزار 4 سَو 40 چورس ڪلوميٽرن جي ايراضيءَ تي پکڙيل آهي. ان جو سمنڊ سان دنگ لڳ ڀڳ

130 ميل ڊگهو آهي.

سموري ٽڪور تي ڪيتريون ننڍيون ننڍيون وسنديون آباد آهن پر ڪو به وڏو شهر آباد نه آهي. ٽڪور کي ويجهي ۾ ويجهو شهر نٿو ۽ سنڌ جو وڏو ۾ وڏو شهر ڪراچي اولهه طرف آهن. سنڌ جو ٻيون وڏي ۾ وڏو شهر حيدرآباد سنڌو ٽڪور کان 130 ميلن جي فاصلي تي اتر ۾ واقع آهي.

سنڌو ٽڪور تي سراسري گرمي پد جُولاءِ جي مهيني ۾ 70 کان 85 درجا فاهانائيت جڏهن ته جنوريءَ ۾ 50 کان 70 درجا فاهانائيت رهندو آهي. ڪنهن عام سال ۾ ان ٽڪور تي 10 کان 20 انچ وسڪارو ٿيندو آهي.

هن وقت سنڌو درياءَ مان تازو پاڻ نه ملڻ ڪري سنڌو ٽڪور ماحولياتي دٻاءُ جو شڪار آهي. سنڌو ٽڪور جا تمر ٻيلا ۽ ان ۾ پلجندڙ سموري جنگلي جيوت توڙي آبي جيوت جيئن ان جي جنگ هارائيندي نظر اچي رهيا آهن. سنڌو ٽڪور جا تمر ٻيلا جيڪي اڳي 000 هيڪٽرن تي پکڙيل هئا، سي هاڻي رڳو 000 هيڪٽرن تائين محدود رهجي ويا آهن. ساڳيءَ ريت جهينگي ۽ ڀلي جو نسل پڻ خطري ۾ آهي ۽ ان ڪري نازڪ مرحلي مان گذري رهيو آهي جو سندن جياپو سمنڊ جي ڪاري پاڻي ۽ سنڌو درياءَ جي مٺي پاڻيءَ جي ميلاپ تي دارومدار رکي ٿو.

توهان اهڙي صفحي جو ٻنڌڻو وٺي هتي پهتا آهيو، جيڪو اڃا وجود نه ٿو رکي. اهڙو صفحو جوڙڻ لاءِ هيٺين باڪس ۾ ٽائپ ڪرڻ شروع ڪريو (امدادِي صفحو ڏسندا). جي توهان هتي غلطيءَ ۾ اچي ويا آهيو ته رڳو پنهنجي جهانگوءَ جو back بٽن ڪلڪ ڪندا.

خبردار: توهان لاءِ اڻ ٿيل ناهيو. هن صفحي جي سوانح ۾ توهان جو آءُ پي پتو درج ڪيو ويندو.

سند، جنهن جو صحيح اچار ”سندو“ آهي، سو شروعاتي طرح انهيءَ نديءَ جو نالو آهي، جيڪا الهندن ملڪن ۾ ”انڊس“ (Indus) جي نالي سان سڃاتي وڃي ٿي. اهو غلط اچار انهيءَ ڪري قائم رهيو، جو اهو سڪندر اعظم جي ساٿين سندس ڪاهن جي تذڪرن ۾، ڪتب آندو هو، ۽ اهو پوءِ عام استعمال ۾ اچي ويو. مشرقي اچارن ۾ اهڙي ڦير ٿيڻ واقع ٿيندي رهندي آهي. حضرت عيسيٰ عليه السلام کان هڪ صدي پوءِ جوڙيل هڪ ڪتاب ۾ ”سنٿاس“ (Sinthos) نالو آيل آهي، جيڪو اصل ۾ ڪجهه وڌيڪ قريب آهي. بعد ۾ ”سند“ جو نالو انهي ملڪ تي پيو، جنهن کي سندو نديءَ جو هيٺيون وهڪرو رجائي ٿو، يعني اهو ملڪ انهن ڏاني ندين جي سنگم کان هيٺ تي آهي، جن جي ٿڌيل نالي تي ۽ ان کان مٿي واري ملڪ کي ”پنجاب“ سڏيو ويو، جنهن منجهان اهي وهيون ٿي. اها ڳالهه بلڪل مناسب آهي، جو سند جي سرزمين درياهه شاهه جي نالي پٺيان سڏجي، جو ان کي سرجيو ئي درياهه شاهه آهي. ان سموري ڏيهه کي، جيڪو ڏيکيه ۾ سوين ميل ۽ ويڪر ۾ سو ميلن تائين آهي، سندوءَ جي پاڻي ڪٿو ڪٿو ڪري آئي تهه مٿان تهه رکي جوڙيو ۽ ٿانڪو ڪيو آهي. جنهن پٽيءَ کي اڄ اسان جا پير لٽائين ٿا، سا اها ساڳي پٽي آهي، جنهن کي موهن جي دڙي وارا ۽ سندن وڏا لٽائيندا هئا: يعني سندوءَ جو لوڙهي آندل ٿئي، جنهن کي گرميءَ، پاڻيءَ ۽ ساوڪ جي تاثير سڌاري سنواري، هڪ سنئين سڌي ميدان جي شڪل ۾ ماڻڙيءَ جي چيڙن تائين ائين پٽاري ڇڏيو آهي، جن ته ان جو ڪو چيهه ئي نه هجي فرق رکيو ايترو آهي ته جنهن ڌرتيءَ کان هو واقف هئا، تنهن جو مٿاڇرو کي پنجاهه صديون اڳ اڄوڪي مٿاڇري کان ڪجهه ڦٽ هيٺ هو ۽ ان جو سمنڊ سان ميلاپ اڄوڪي هنڌ کان ڪافي اندر ٿي ٿيو، باقي ان جي مٿاڇري جو مهانڊو، ان جا هڪ يا ٻئي پاسي ان لڪا ٿا هه اڄوڪي چٽي ۽

بلڪل واضع مهاندي کان ٿي سگهي ٿو ته ڪجهه ڦريل هجن. پراڻو فرق به خالي اکين سان ڏسي نه سگهيو. سنڌ جي ان ميدان جي وڌيڪ باريڪ جانچ ڪبي، پر پهريائين ڀر وارين سرزمين تي نظر ڦيرائي وٺون.

سندوءَ جي ويگريءَ ماڻهيءَ جي ڪاٻي پاسي، يعني اوڀر کان، هندستان جو وسيع ريگستان، ٿر، آهي. جنهن ۾ ڏاڍو ٿو سڄو ميل سڄو ئي سڄو آهي ۽ جيڪو هري هري چڙهندو، وڃي ابو ٽڪريءَ ۽ اوائلي ٽڪرن تي ڪٽي ٿو. جمرائوءَ جي منڍ واريءَ ويگريءَ ڦاڪ جي ڏکڻ کان ويندي ڪڇ جي رڻ تائين ٻنهي علائقن جي وچ وارو ٽڪرائين واضع ۽ چٽو آهي، جيئن سمنڊ جو ڪپر- واريءَ جا دڙا ائين اوجھو نروار ٿين ٿا، جيئن ڪنهن سڌي سنوئي ميدان ۾ چين جون قطارون، پريان اُتر ۾، واريءَ جون پٽون ڪڇي ۾ گهڙي اچن ٿيون، ۽ سندوءَ جي لیت وارياسي علائقي ۾ ڪافي اندر تائين هلي وڃي ٿي. اهڙيءَ طرح، انهن ٻنهي ٽڪرن جي وچ ۾، جيڪي طبعي لحاظ کان مختلف ڦول منڍ وارا آهن، اصل ويڇو گهڻي ڀاڱي ميسارجيو وڃي. ائين ڪٿي چئجي ته ٿلهي ليڪي، ڪڇي کان ٿر جو ويڇو هن علائقي ۾ ڪجهه وڌيڪ اوڀر ڏانهن آهي. ڏاکڻي ۽ اترئين ڀاڱي ۾ وارياسي جي سنڌي جو هيءُ فرق ڏکڻ- اولهه جي چوماسي جي ٻل نبل ۽ گهاٽيءَ واديءَ جي ڪري ڦرندو گهرندو رهي ٿو. ساڄي يا اُلهندي پاسي کان اصل سنڌ جون حدون انهن ڪڪرائين ماڻھن جي ڇيڙي جي سنوت ۾ نظر اينديون، جيڪي بلوچستان جي اندر ڦلھجي ويندڙ ٽاڪرو علائقي تائين هليون وڃن ٿيون. پر حقيقت ۾ ان مٿانهين پٽ سان هڪدم لڳولڳ زمين ٽڪرين تان وهي آيل لت منجهان ٺهيل آهي. اها سندوءَ جي لت کان بلڪل نرالي ٿئي ٿي. اهو تر جنهن کي مڪاني طرح ”ڪاڇو“ سڏيو وڃي ٿو ۽ گهڻي ڀاڱي سوڙهو آهي، سو

سليمان جبل ۽ بولن لڳ کان ڏکڻ طرف ويندڙ جبلن جي وچ ۾، ڏيکھه
 ۾ وڌندي، ڪيترن هزارين چورس ميلن جو علائقو ٺاهي ٿو. ان جو جيڪو
 پاڻو سنڌوءَ واري ڪڇي کي ويجهي ۾ ويجهو آهي، سو چيڪي مٽيءَ
 جهڙيءَ مٽيءَ جو تراڪڙو بيابان آهي، جتي سبزو ۽ ساوڪ نه هئڻ جي
 برابر آهن. اهو بيابان هڪ قدرتي روڪ آهي – اهڙي ئي اڏول، جهڙا آهي
 جبل، جيڪي ان طرف جون ٻيون حدون ٺاهين ٿا. ان بيابان جي ڪري
 ئي ڪڇيءَ جو هيءَ علائقو گهڻو ڪري سياسي طرح ڏکڻ اوڀر وارين
 ايراضين جي بدران اتر وارين ايراضين سان لاڳاپيل سمجهيو رهيو آهي.
 سنڌ جي ڪڇي جي اولهه ۾ جيڪو جابلو ٽڪرو آهي، سو بيهڪ ۾ اوڀر
 واري ريگستاني ٽڪري سان عجيب مشابهت رکي ٿو. پراڻي ترتيب
 سان: يعني اتريون پاڻو ڪڇيءَ جي چيڙي کان ويندي منڇر تائين بظاهر
 ان پگل ڪوٽ ٺاهي ٿو، جڏهن ته منڇر کان ڏکڻ طرف ڌار ڌار ٽاڪرو چپر
 نظر ايندا، جن جي وچ ۾ سڏين پٽ جون ايراضيون آهن، ۽ سمورو تر
 ڏکڻ ڏانهن هلندي، هوريان هوريان ويڪر ۾ وڌندو ۽ اُچارئيءَ ۾ گهٽبو
 وڃي ٿو ۽ اولهه پاسي ڪا ظاهري حد ٺاهيندو نظر نٿو اچي. انهيءَ پاسي
 وڌندي، حب نديءَ کي ننڍيون ٽڪريون اُڪري، اسين لس جي ميدان ۾
 پهچون ٿا، جيڪو سمنڊ جي ڪپر کان ساڻيڪو ميل اتر طرف هليو وڃي
 ٿو ۽ جنهن جي وڏي وڏي ويڪرائيءَ مفاصلي جي اڌ جيتري ٿيندي. اهو
 ميدان پورالي نديءَ ۽ ڪن ننڍين نين جي آندل لٽ منجهان جڙيو آهي. ۽
 مٿي ڄاڻيل ڪڇيءَ جي ميدان وانگر، جنهن سان اهو گهڻي مشابهت رکي
 ٿو، ڪڏهن ڪڏهن سياسي طرح سنڌ سان لاڳاپيل پر گهڻو ڪري ان کان
 ڌار رهيو آهي. هيءُ انهن علائقن جو مختصر بيان آهي، جن جون
 ڪڏهن ننڍيون ڪڏهن وڏيون ايراضيون ان سر زمين سان شامل رهيو
 آهن، جنهن کي سياسي طور ”سنڌ“ جي نالي سان ياد ڪيو وڃي ٿو. ائين

چئي سگهجي ٿو ته طبعي لحاظ کان سنڌ جي اوڀر وارا وارياسا پٽ راجپوتانا جو ۽ اولهه وارا ننڍا ٽڪر بلوچستان جو حصو آهن. تحقيق،

الهندي گوهستان يعني ڪاڇي جا ۽ اڀرندي ريگستان يعني ٿر جا رهواسي ”سنڌ ڏي هلڻ“ جي ڳالهه ڪندا آهن: هنن وٽ سنڌ جي معنيٰ اهائي اصل واري آهي، يعني اها سرزمين، جنهن کي سنڌو نديءَ ٺاهيو ۽ سدا تاتيو آهي. اڄ جيڪو پرڳڻو ان نالي سان اسان جي سامهون آهي، تنهن جي بيهڪ 27 ڊگريون 30 منٽ ۽ 23 ڊگريون 35 منٽ اُتر وِڪرائي ڦاڪ ۽ 66 ڊگريون 42 منٽ ۽ 71 ڊگريون 10 منٽ اوڀر ڊگهائي ڦاڪ جي وچ ۾ آهي. شروع شروع ۾ جيڪي انگريز سنڌ ۾ آيا هئا، تن کي ان کي ”ننڍو مصر“ سڏيو هو. جيتوڻيڪ هاڻ اسان کي ان تشبيهه تي مٿيان لڳي سگهي ٿي، ڇو ته سنڌ تهذيب کي مصر کان عمر ۾ ايترو ننڍو سمجهيو ٿي ويو، تڏهن به نيٺ ۽ سنڌوءَ جي هيٺانهين ماڻھن جي وچ ۾ حيرت جهڙي مشابهت آهي: ٻنهي ۾ ساڳيا ئي ٿي پوو-وڇوٽ ٽڪرا-ٻُٺ ٽڪر، ڪڇو ۽ وارياسو- ساڳيءَ ترتيب ۾ ساڄي کان کاٻي ڏسڻ ۾ اچن ٿا.

ٻنهي ۾ وچ واريءَ ماڻھيءَ جي زرخيزيءَ جو دارومدار برسات تي نه پر سالياني ٻوڏ تي آهي. آبهوا ۽ زمين جي خيال کان ٻنهي ملڪن اندر نباتات ۽ حيوانات جي جيتري هڪجهڙائي آهي، تيترو فرق ناهي. ڪو سنڌ واسي موٽر رستي سوئيز کان قاهري ۽ اتان نيٺ ڊيلٽا جو ڪجهه ڀاڱو لٽاڙي، لڀيا جي ريگستان اندر ويندو، ته کيس منزل بمنزل ايتري مشابهت ڏسڻ ۾ ايندي، جو هو سمجهندو ته ريل تي ڪراچيءَ کان حيدرآباد رستي مارواڙ پيو وڃان. البت کيس نيٺ ڊيلٽا کان مٿي وارو تر سنڌو ماڻھيءَ جي پيٽ ۾ ڪجهه سوڙهو لڳندو: ۽ حقيقت به اهائي آهي. حيدرآباد جي وِڪرائي ڦاڪ کان مٿي ٽن سون ميلن تائين درياھ سان ڪوئي ڪنڊ ٺاهيندي، ڪيتريون به ماڻھو ڪيون، ته ڪٿي به سنڌو ماڻھيءَ

جي ويگر سن ميلن کان گهٽ نه ملندي.

اباسين سېلاب د کونړ ولايت د وټپور ولسوالۍ په يوه روشن فکړه پښتنه کورنۍ کې له نن نه ۲۵ کاله مخکې دې نړۍ ته سترگې پرانيستي. کله چې افغانان جگړو وځپل او دې ته يې اړ کړل؛ خو د سر پنا لپاره له هېواده بهر لاړ شي. د سېلاب پلار هم دې ته اړ شو چې گاونډي هېواد پاکستان ته کډه وکړي. د ورکتوب خاپوړې يې يې هلته وکړې او له هغې وروسته، يې پلار د يو ښه را تګونکي د جوړولو په خاطر په يو ښونځي کې ورته داخله واخيسته. کله چې د ښونځي له لومړي پړاوه ووت يعنې د منځنۍ ښونځي يې پيل شو، ورسره يې په ښونځي کې د معارف پېژندې، ستاينې، او داسې نورې ترانې، نعتونه او د نورو شاعرانو شعرونه به يې د سټيج په سرويکې. کله نا کله به يې د سټيج نطاقي هم کوله، چې د ښې کارکردګۍ له امله يې ښوونکوي د يو تکړه او با استعداد شاعر په سترگو ورته کتل. د ورځو په تېرېدو سره اباسين سېلاب په د ترانې په گروپ کې لا پرمختګ وکړ. د ترانې سرتيم او له هغې وروسته د ټول سټيج کنټرولونکي او جوړونکي شو. له هغه وخته يې دې شعر له لوستلو سره ډېره مينه پيدا شوه، د ډېرو ښاغلو شاعرانو شعرونه به يې لوستل او خوند به يې ترې اخيسته. په همدې ترتيب يې ښونځی تر دولسم ټولګي پورې ورساوه او د فراغت سند يې تر لاسه کړ. کله چې بېرته خپل گران هېواد افغانستان ته را ستانه شول، د پخوا په څېر يې له شعر او شاعرې سره مينه وه، د سندرو اورېدلو ته به يې هم ډېر وخت ورکاوه. د وخت په تېرېدو سره يې په رسنيو کې کار پيل کړ. د نورو کارنو ترڅنګ يې ځينې تفريحي خپرونې او ورسره يې د شعرونو په ديکومه کولو کې هم ونډه اخيسته. د شعر په ډېکومه کولو کې ډېره ښه وړتيا لري، خداي ج ورته د ښې څېرې سره ښکې ځواني او ښکې اواز هم ورکړي، چې د اواز او

لیدلو مینه والو یې خورا زیات دي. له همدې ځایه وو چې د شعر او شاعرې ډگر ته یې را ودانگل. ډېرې شعرونه او غزلې یې ولیکلې. خو په وینا یې زړه یې پرې اوبه نه دې خښلې. خو یې د کتاب چاپلو لپاره انتخاب کړي. خو اراده لري چې په راتلونکي کې به ضرور چاپ شوي اثار ولري. یوازې دومره وخت پاتې چې خپل شعرونه د شعر په تگر کې وتلي او تل شاعرانو او استادانو ته وښايي. د هغوې د خوښې مطابق به انتخاب کوي. لوستونکو او مینه والو ته به یې وړاندې کوي. د تلويزيون په پرده ډېر ځله د شعر په دیکومه کولو، او نورو تفريحي خپرونو په وړاندې کولو سره لیدل شوی. له اکت کارې سره یې ځانگړې مینه وه. چې دې مینې او علاقې تر دې را ورساوه، چې باید په راتلونکي کې په فلمونو او ډرامو کې هم کار پیل کړي. او فعاله ونډه پکې واخلي. له فلمي ستورو او د هغوې له حرکتونو سره یې زړه پورې توب خورا زیات وو. همېشه به یې هڅه کوله له ځانه سره داسې اکتونه وکړي. خو په دې مطمین شي. چې کولای شي په فلمونو او ډرامو کې هم کار وکړي. لیدونکو او ننداره کونکو ته ځان د یو تکړه اکت په بڼه رو وپېژني نه یوازې فلمونو او سریالونو سره مینه یې وه ورسره د روانو حالتو انځورونو هم دې ته و هڅاوه. چې بالاخره د فلمي حرکاتو په لوبولو سره هېوادوالو ته د وخت انځورنه روښانه کړي او د خلاصې ژرې چارې یې ورته په گوته کړي. سېلاب له دې وروسته په پېښور کې د په دوه ډرامو کې کار وکړ. دا چې د کار کولو او شوتینگ پایلې یې تر ډېره ورته مثبتې وې. د لیدونکو لخوا ورته د ستاینې صحنه څرگنده شوه. ښه به جوړت سره یې وویل چې زه به نور د فلم په جوړولو کې هېڅ ځنډ نه کوم. د ملا له او سوره په نامه یې په دوه تلويزیوني سریالونو کې کار کړی. په لیدو یې په مینه والو کې خورا زیات والې را غلې. له دې وروسته یې د ښه کار په پایله دا ورته

څرگنده شوه چې اوس کولای شي په هر ډول فلم کې هره صحنه چې ورک ول کېږي په برياليتوب سره يې ترسره کړي، نه يوازې دا چې په سمه توگه به يې ترسره کړې وي. ورسره به د مينه والو لخوا ډېر وستايل شي. اباسين سېلاب وايي تر اوسه د افغانستان د سينمايي فلمونو لپاره هېڅ کار نه دی شوې، سېلاب هيله لري خو په را تکلونکي کې د خپل هېواد سينما ته هم پام وکړي، خو د نور هېوادونو په شان زموږ د فلم هنر هم وده وکړي. اباسين سېلاب چې غواړي يو تکړه او مشهور فلمي ستوری شي، د تلويزیوني سریالونو سره زیاته علاقه لري چې پکې ولوبېږي. په سينمايي فلمونو کې لوبېدل خو ورته د خوب ریښتیا کېدل ښکاري او هڅه کوي، خو په هر قیمت چې وي په سينمايي فلم کې د يو غوره اکتري په بڼه کار وکړي. په را تکلونکي نژدې وخت کې به په دې وتوانېږي چې د افغانستان لپاره هم سينمايي فلمونه جوړ کړي. سېلاب په دې هڅه کې دی چې څنگه وکولای شي، د افغانستان سينما ته وده ورکړي. او په را تکلونکي کې په افغانستان کې د ښه سينمايي فلمونو ننداره کول پيل او ډېر مينه والو را پيدا کړي. د نومړي د خوښې فلموي ستوري په هندي فلمونو کې شارو خان او په پښتو فلمونو کې، جهانگیر خان په گوته کوي. د هغوی ټول اکتونه ورته په زړه پورې دي، کله يې چې نوی فلم را شي د دوی په خاطر يې ضرور گوري، خوند او پند ترې اخلي. او کولای شي په ډېر کم وخت حتی په يو ځل لیدو هم د دوی تقلید له ځانه سره وکړي. خو اباسين سېلاب وايي. دا يې يو لوی ارمان دی چې په فلمي نړۍ کې د ستوري په شان وځلېږي او مينه وال يې د اوس په پرتله څه زیات شي. ورسره د تمثيل په بارک کې هم ډېره خوشبیني ښيي او وايي: که وشول په را تکلونکي وخت کې به د خپل تمثيل کولوو ته څه ډېر وخت وکړي. سېلاب اوس په شمشاد تلويزیون کې ځينې تفرحي خپرونې

په مخ وړي، چې زیاته برخه یې په کې د تمثیل کول دي، او دی هم له
 تمثیل کولو سره ډېره مینه لري، د داسې تمثیل کولو وړتیا لري چې
 ډېرې تمثیل کونکي او د د تمثیل مینه وال به یې ځای ونه نیسي. په
 اوس وختو کې یې ډېر وخت تمثیل ته ورکړی. نه یوازې تمثیل او فلم
 جوړلو سره مینه او علاقه لري، ورسره د گڼ شمېر شاعرانو ښکلي
 نظمونه غزلې او شعرونه هم دېکومه کوي، چې په دې سره یې له د اواز
 مینه والو په څو برابره زیات شوي. تل هڅه کوي داسې انتخاب وکړي،
 چې له احساس ډک پیغام ولري، تر ډېره یې خلک خوښ کړي، لومړی
 پرې د ده او بیا د اورېدونکو او مینه والو زړه پرې اوبه وڅښي. د شعر په
 ټوله مانا، ترڅ او ډیزاین غور کوي. ښه په شوق یې له ځانه سره په څو
 څو ځله تکراروي، کله چې په دې وپوهېږي چې اوس یې اورېدونکي د زړه
 له تکه خوښوي، یو ډول اثر پرې کولای شي. مخکې له دې چې انتخاب
 یې کړي، له هغه شاعرانو ملگرو سره پرې مشورې کوي، چې په شعر او
 شعاري ډېر ښه پوهېږي، د هغوی په انتخاب او بیا یې د ویلو ترڅ په
 خپله رونه برابروي. په داسې انداز یې وایي لکه څرنگه چې د شعر له
 لوستکو سره ښایي. ډېر زیات شعرونه یې دېکومه کړي، چې اختر په
 نامه دېکولمه کړی شوی شعر یې ډېر زړه جزیونکی، او د دې د ښې وړتیا
 ثابونکی دی. د دې شعر دېکومې په مینه والو او اورېدونکو څه بیل شان
 اغېز وکړ، ډېرېو خلکو د یو رېښتني صحنې لیدل انځورول، او خورا مینه
 یې ورسره پېده کړه. دېته ورته ډېر نور شعرونه یې هم په ډېر لوړ او
 مناسب انداز سره دېکومه کړي، چې د هر یو خوند یې د یو بل په پرتله
 زیات دی. د خلکو په زړونو کې یې ځای نیولی او د بیا ځل اورېدو
 لېوالتیا یې ښیي. همدا دی چې ډېری شاعران د افغانستان جنگ له
 اباسین نه مشر گني او بیا وایي چې: دی په ښه طریقه کولای شي، د تېرو

بډامنو وختونو انځورنه مينه والو ته په شه شان سره وړاندې کړي. دا ورته وښايي چې دغې ناخوالو افغانان څنگه کړولي. ورسره دا هم ورته وښايي. چې څنگه کولای شو دې جنگ جگړو ته د پای ټکی کېږدو، او سوله را ولي. لکه مخکې چې مويادونه وکړه. اباسين سېلاب هم فلمي ستوری دی ورسره يو تکړه سندرغاړی هم دی. د سندرو ويلو پوره وړتيا لري؛ خو دا چې تر اوسه يې ډېرې کمې سندرې ويلي. علت يې د وخت نشتوالو ښي. دا چې په رسنيو کې هم کار کوي ورسره شاعر او ډېکومه کونکی هم دی. نه شي کولای په يو وخت کې ټول کارونه سرته ورسوي. که څه هم محکوميت به يې ورته جوړ کړی وي. خو وايي چې د رسمي چارو د زياتېدو له امله د سندرو ويلو ته لاس رسي نه شي کولای. ځوان شاعر طاهر شرر صاڼی يو ښکې غزل يې په خپل خوږ اواز او د موسيقۍ په ساز او سرور سره. پوښلي اورېدونکو ته وړاندې کړه. د سندرو په هنر کې همدا سندره وه چې سېلاب يې په يو ستر شهرت ونازاوه. دا غزل چې شرر صيب: په کوم انداز ليکلی او څه انځور يې پکې نغښتي. سېلاب بيا اورېدونکو ته داسې روښان کړی. چې په همغه انداز چې شاعر به غوښتل زمزمه کړی. چې مطلبه يې داسې ده، ځواني دې رانه وخوره لوندگه ځوانيمرگه غنم غوندې رېبې مې ږنگه ږنگه ځوانيمرگه کله چې خلکو دا سندره واورېده په زړه کې يې د اباسين سېلاب د دې هنر د پرمختگ لپاره هېلې زياتې شوې. داسې را تونکی يې ورته انتخاباوه چې نوموړی به په ډېرو سندرغاړو کې د غوره سندرغاړي لقب خپل کړي. شاعران او هنرمندان يې د دې نوموړي قدم په اخيستو ډاډ ورکوي. که دی څه د خپل دې هنر ته وخت ورکړي. بې له شکه چې هنر به يې وده کوي. پرمختگ به کوي. او خپلو اهدافو ته په ډېر ژر ورسېږي. هڅه خوب چې يې د دې هنر په اړه ليدلی وي. تر ډېره به يې تعبير ته ورنژدې شي. حتی پوره به شي.

اباسين سېلاب ۲۵ كاله عمر لري. اوس ۴ نوي خوان دى. واده يې نه دى كړى؛ خو بيا هم په خپل هنر كې د پرمختگ لپاره يې پلار او ورونه ډاډگېر نه وركوي او تشويقوي يې.

نه وړو ز مملكتتميزنك ئېسىل نه نه نښى بايرمى. ته بدنه ت بايرمى. نه مگه ك بايرمى. ته نهه ريكه ت بايرمى. نه ده بديا ت - سه نه ت بايرمى قاتارلىق كوپ مهنه لك مه ده نديت بايرمى بولوش سويدي بلكه ن. نه ك قه ديمي ئىجتىمائىي مه ده نديت هادىسى هېسابلىندو. ئو دۇنيادا ملاد. قۇربان هېيت. چاغان قاتاريدا سانلىدىغان توت چوڭ بايرامنىڭ بىرىدۇر.

نه وړو ز بايرمىنىڭ ئىران ۋه تۇران دىيارلىرىدا يېڭى يىل بايرمى سويديده ئوتكوزولۇۋاتقىنىغا 2600 يىلدىن ئاشقان بولۇپ. بۇ بايرامنى ئوتكوزىدىغان مىلله تگه رنىڭ نوپۇسى ھازىر 400 مىليوندىن ئاشىدۇ. نورۇز بايرمى ئوتكوزىدىغان مىلله تگه رده شه كىلگه نكەن نورۇز مه ده نديت ئاشۇ مىلله تگه رنىڭ ماددىي مه ده نديك بلكه ن مه نښى مه ده نديكىنىڭ ته ره قىياتغا تورتكه بولۇپ كه لمه كته.

ئېلىمىزده قه ديمي ۋه نه نه نښى مىللى بايراملارنىڭ بىرى بولغان نورۇز بايرمىنى ئوتكوزوش ئۇيغۇر. قازاق. قىرغىز. ئۆزبېك. تاتار. تاجىك قاتارلىق قه ديمي مىلله تگه ركه ئورتاقتۇر.

نه جدادلىرىمىز قۇياش ئېتىقادچىلىقى ده ۋرىده. << قۇياش ھارۋىدا ئولتۇرغان ئىلاھ. بىزكه كۆرۈنىدىغىنى ھارۋىنىڭ چاقى. ئىلاھ كۈندۈزى ئاسماندا مېڭىپ يەرنى يورۇتسا. كېچىسى يەرنىڭ تېگى بلكه ن يەرنىڭ يەنه بىر چېتىگه ئۆتىدۇ. ئو يەرتېگىدىن ئوتكۈچە جس - ئالۋاستلار بلكه ن ئېلىشىپ. جەك قىلىدۇ >> دېگەن ئەپسانىگە

ئىشەنگەن ۋە كېچىسى گۈلخان يېقىپ، قۇياشنىڭ كۆتۈرۈلۈشىنى تىلەپ گۈلخاننى دائىرە قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ، ئىبادەت قىلغان. كېيىن ئىبادەت ۋاقتىنى تەدرىجىي قىسقارتىپ، 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز تەڭلىشىدىغان كۈنگە توغرىلىغان. شۇنىڭ بىلەن، ئەنئەنىۋى نورۇز بايرىمى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز يېڭى يىل بايرىمىدۇر. ئەجدادلىرىمىز نورۇزنى قۇتقۇق كۈن، دەپ بىلىپ، زور تەنتەنە بىلەن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن. نورۇزنىڭ كىرىش ۋاقتى شەمسىيە كالېندارى بويىچە يىل ئاخىرلىشىپ، يېڭى يىل كىرگەن كۈنگە، مىلادى كالېندارى بويىچە 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى، يەنى، كۈن بىلەن تۈن تەڭلەشكەن كۈنگە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا، ئەجدادلىرىمىز بۇ كۈننى يىل بېشى قىلىپ تاللاپ، ئۇنىڭغا نورۇز (يېڭى كۈن، يىل يېڭىلانغان كۈن)، دەپ ئات قويغان.

نەۋرۇز ئەنئەنە بايرىمىدۇر. كىشىلەر باھار پەسلىگە ئۆلىشىپ، ئوۋغا چىقىش، مال - ۋارانلىرىنى كۆكەمگە كۆچۈرۈش، تېرىقچىلىققا كىرىشىشتىن ئاۋۋال ئىش - ئوقتىگە ئوڭۇشلۇق، بەرىكەت، تۇرمۇشىغا ئاسايىشلىق، بەخت تىلەپ بۇ بايرامنى تەنتەنەلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگەن.

نەۋرۇز تەبىئەت ۋە گۈزەللىك بايرىمىدۇر. بۇ تەبىئەت قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ جانلىنىشقا باشلىغان، ئەگىز سۈيى ئېقىپ تاغ - ئېدىرلەر، دەل - دەرەخلەر كۆكرىشكە باشلىغان، كىشىلەرگە يېڭى ھاياتلىق ئۈمىدى بەخش ئېتىلگەن مەزگىلدۇر. شۇڭا، نورۇز بايرىمى ئۆتكۈزىدىغان مىللەتلەردە تەبىئەتتىن زوقلىنىش، تەبىئەتنى سۆيۈش، تەبىئەتنى گۈزەللەشتۈرۈش ئۈچۈن ئەتىيازلىق كۈچەت تىكىپ ئورمان

بىنا قىلىش ئادىتى شەكىللەنگەن.

نەۋرۇز ئەمگەك بايرىمىدۇر. نورۇزدا ئاۋام سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئېتىز - ئېرىقلار، باغلار، يوللار، ھويلا - ئاراملار تۈزەشتۈرۈلىدۇ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا تۇتۇش قىلىنىپ، ئىشلىگەن پىچىقىرىش ئەمگىكى ئەۋجىگە چىقىدۇ.

نەۋرۇز تەنھەرىكەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى كەڭرى مەيدانلاردا پەلۋانلار چېكىلىشقا چۈشۈپ، ئۆزلىرىنىڭ باتۇرلۇقى ۋە مەردلىكىنى سىنىسا، دالىلداردا چەۋەندازلار بەيكە، ئوغلاق تارتىشقا چۈشۈپ، ئۇچقۇر ئاتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشىدۇ؛ دارۋازلار مۇئەللىھە قەتە تارتىلغان دارغا چىقىپ، ماھارەت كۆرسەتسە، باقمىچىلار ياكى يۇرت كاتتىلىرى قوچقار، خوراز ۋە كەكلىك سوقۇشتۇرۇش، ئىت تالەشتۈرۈش قاتارلىق جاندارلار ئويۇنلىرىنى ئويۇشتۇرۇپ، ئاۋامنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ.

نورۇز ئەدەبىيات - سەنئەت بايرىمىدۇر. نورۇز كۈنى يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە بولغانلارنىڭ ھەممىسى بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، يۇرت - مەھەللە بويىچە قوزغىلىپ، مەنزىرىلىك جايلاردا نورۇزغا ئاتاپ تەييارلىغان ھەرخىل ئويۇنلارنى ئوينىيدۇ. شائىرلار نورۇزنامىلەرنى ئوقۇشۇپ، مۇتالىئە قىلىشىدۇ. ئەلنەغمىچىلەر «ئون ئىككى مۇقام» كۈيلىرى، خەلق ناخشىلىرىنى ياڭرىتىپ، سەھرا - دالىنى بايرام خۇشاللىقىغا چۆمدۈرىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئۇسسۇل ئوينىيالايدىغانلىكى ئادەم بەس - بەستە ئۇسسۇلغا چۈشۈپ، سورۇننىڭ كەيپىياتىنى ئەۋجىگە كۆتۈرىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە نورۇز ئامان - ئېسەنلىكىنى، سالامەتلىكىنى، مەمۇرىيلىق، ئاسايىشلىقنى، ئىناقلىق، ئۆمۈكۈنى تەشەببۇس

قىلىدىغان، ماھىر چەۋەندازلارنى، ئىلھامى قايناپ تۇرىدىغان شائىر - قوشاقچىلارنى تاللايدىغان، باھالەيدىغان، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىقلار بىلەن كۆڭۈل ئاچىدىغان، يېڭىلىقلارنى كۆرەك قىلىدىغان، مۇقىملىقنى قوغداپ، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۇرغىتىدىغان، كىشىلەرنى ئىلىم - مەرىپەتكە ئۈندەپ، ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشقا يېتەكلەيدىغان، يىل بېشىدا خۇشاللىق بىلەن كۈچ - ئىلھام توپلاپ، ئىشقا پۇختا ئاتلىنىدىغان خاسىيەتلىك كۈن بولۇپ قالدى.

ئەنئەنىلەردىن قارىغاندا، بۇ بايرامنىڭ ۋاقتى ئىككى ھەپتە، يەنى، 15 كۈن قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر كۆپرەك رايونلاردا ئۈچ كۈن ھېسابدا ئۆتكۈزۈلۈۋاتىدۇ.

19 - ئەسىردىلا ياۋروپا ئالىملىرى تەرىپىدىن "يىپەك يولى" دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان. ھازىر شۇنداق دەپ ئاتىلىش ئادەتكە ئايلانغان، قەدىمكى چاغدا ئاسىيا بىلەن ياۋروپا ئارىسىدىكى قۇرۇقلۇق قاتناش يولى ناھايتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. مانا شۇ يول توغرىسىدا قەدىمكى چاغدىلا جۇڭگو تارىخچىلىرى ۋە يۇنان روما ئالىملىرى مەلۇمات بەرگەن.

سىماچىيەن (مىلادىدىن 145 - يىل بۇرۇن تۇغۇلغان) "تارىخى خاتىرىلەر" ناملىق ئەسىرىنىڭ "پەرغانە ھەققىدە قىسسە" ۋە سەنگو (مىلادىنىڭ 32 - يىلى تۇغۇلۇپ 92 - يىلى ئۆلگەن) "خەن سۇۋەلىسى يىلنامىسى غەربىي رايون ھەققىدە قىسسە" بابلىرىنى يازغاندا مىلادىدىن ئىككى ئەسىر بۇرۇن غەربىي رايونغا ئىككى قېتىم كېلىپ كەتكەن (مىلادىدىن 130 يىل بىر قېتىم، مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن بىر قېتىم) مەشھۇر سەيياھ ۋە دىپلومات جاڭ چىيەننىڭ خەن

سۇلالىسىنىڭ (مىلادىدىن 207 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ
 مىلادىنىڭ 220 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) پادىشاھى خەن ۋۇدېغا
 (مىلادىدىن 140 يىل بۇرۇنقى چاغدىن مىلادىدىن 87 يىل بۇرۇنقى
 چاغىغىچە پادىشاھ بولغان) غەربىي رايوندىكى دۆلەتكەرنىڭ ئەھۋالى
 ھەققىدە بەرگەن مەلۇماتىدىن پايدىلانغان. جۇڭگونىڭ ئەنە شۇ
 قەدىمكى تارىخى يىلنامىلىرىغا ئاساسلانغاندا، دۇنيانىڭ شەرقىدىن
 غەربىگە بارىدىغان خەلقئارا قۇرۇقلۇق قاتناش يولى جەنۇبىي ۋە
 شىمالىي يول دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. قەدىمكى چاغدا شەرقى
 ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەتكەرنىڭ بىرى بولغان جۇڭگونىڭ پايتەختى
 چاڭئەن (ھازىرقى شىئەن) دىن غەربتىكى روما ئېمپىرىيىسىگە
 بارىدىغان يول گەنسۇدىكى خېشى كارىدۇرى ئارقىلىق داشاتا
 (دۇڭخۇاڭ) غا ئېلىپ كېلىدۇ. داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا، يول
 ئىككى ئاچىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاچا يولنىڭ بىرى داشاتانىڭ غەربىي
 شىمالىدىكى لوەن ئارقىلىق لوپنورغا ئۆتۈپ قارا قۇرۇم تىزمىلىرىنى
 بويلاپ خوتەنگە بارىدۇ. خوتەندىن چىقىپ غەربىي شىمالغا قاراپ
 ماڭغاندا ياركەندكە بارىدۇ. ئاندىن كېيىن پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ
 ئافغانىستاندىكى بەدەخشان ئارقىلىق ئامۇ ۋادىسىغا بارىدۇ. بۇ يەردىن
 غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىران، ئىراق ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارغىلى
 بولىدۇ. مانا شۇ يول جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ.

داشاتادىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا ئىككى ئاچىغا بۆلۈنگەن يولنىڭ يەنە
 بىرى لوەننىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ قۇمۇلغا ئېلىپ بارىدۇ. ئاندىن كېيىن
 قۇمۇلدىن تۇرپانغا ئۆتۈپ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي تىزمىسىنى
 بويلاپ غەربكە ماڭغاندا قارا شەھەر، كۇچار، ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە
 بارىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ

پەرغانە ، سوغدى ، خارەزمى (ھازىرقى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىدە) ئارقىلىق ئالەنلار مەملىكىتىگە (كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالىدا) بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ، جەنۇپقا قاراپ مېڭىپ ئىرانغا ئۆتۈپ غەربكە بۇرۇلۇپ ماڭغاندا مىسۇپوتامىيە (ئىراقتىكى دىجلى ۋە فىرات ۋادىسى) ئارقىلىق يۇنانىستانغا بارىدۇ. بۇ يول - شىمالى يول دەپ ئاتىلىدۇ. مانا شۇ يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان يوللارنىڭ ئاساسى تۈگۈنلىرى ھونلار دەۋرىدىن تارتىپ (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر بۇرۇن) ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ قېرىنداشلىرى ياشايدىغان رايونلاردا (تارىم ئويمانلىقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ، غەربىي ئاسىيادا) ئىدى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا ، ئاسىيانىڭ شەرقىدىكى دۆلەتلەر (چاۋشيەن ، جۇڭگو) بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلىرىنى (ئىقتىسادى ، مەدەنى ، سىياسىي ئالاقىلارنى) باغلايدىغان خەلقئارا سودا يولىغا ھونلار ، تۈركلەر ، ئۇيغۇرلار ھۆكۈمران بولۇپ كەلگەن. خەلقئارا سودا يولىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جۇڭگو بىلەن ھونلار ئارىسىدا ، تۈركلەر بىلەن ئىران ئارىسىدا ، ئۇيغۇرلار بىلەن تىبەت خانلىقى ئارىسىدا ئۇرۇشلار يۈز بەرگەن.

چۈنكى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى قاتناش يولىغا قايسى دۆلەت ھۆكۈمران بولسا شۇ دۆلەت خەلقئارا سودىدىن نۇرغۇن پايدىنى قولغا كىرگۈزگەندىن تاشقىرى ، سىياسى جەھەتتىمۇ ئۆزىنىڭ تەسىرىنى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپاغا ئۆتكۈزۈشتە شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئۆز مەقسىتىگە يېتەتتى. يۇنان يازغۇچىلىرى ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قۇرۇقلۇق يولى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىشكە ئەھمىيەت بەرگەن. شۇ خەلقئارا يول ئارقىلىق ئەڭ قەدىمكى چاغدىن

باشلاپ خوتەننىڭ يىپەك ماللىرى (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) ئىچكى ئۆلكىلەردىن چىقىدىغان يىپەك ماللار (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) يۇنانىستانغا ، روماغا ئېلىپ بېرىلاتتى. رومالىقلار بارغانسېرى يىپەك ماللارنى ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبتىن مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان يۇنانلىق چوڭ سودىگەر مائىسنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيالىقلاردىن يالاپ ئالغان سودا گۇماشتىلىرى خەلقئارا سودا يولىنى تەكشۈرۈپ چىققان.

يۇنان يازغۇچىسى مارتىيۇس (مىلادىنىڭ بىرىنچى ئەسىرىدە ياشىغان) يازغان ئەسىرىدە مائىس ئىگىلىگەن ماتېرىيالدىن پايدىلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تونۇشتۇرغان. يۇناننىڭ مەشھۇر جۇغراپىيە ئالىمى كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ياشىغان) ماريىنوس بەرگەن مەلۇماتقا ئاساسلىنىپ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا سودا يولىنى تۈۋەندىكىچە كۆرسەتكەندىكى : پىتولمىنىڭ كۆرسىتىشىچە بۇ يول ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن باشلىنىپ سۈرىيە ، ئىراق (مىسوپوتامىيە ۋادىسى) ئىران ، ئافغانىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شىمالغا بۇرۇلۇپ تاش مۇنار (بۇ تاش مۇنار تاغلاردىن ئالاي ۋادىسىغا چىقىش جايىدا بولسا كېرەك) دىن ئۆتۈپ سىرىسلەر ئىل (يۇنانچە سۆز بولۇپ ، يىپەك ئېلى دېگەن بولىدۇ) گە (تارىم ئويمانلىقى) ئېلىپ بارىدۇ. يۇنان ئالىمى پىتولمىنىڭ مەلۇماتى جۇڭگو تارىخچىلىرىنىڭ "جەنۇبىي يول" دەپ ئاتىغان يولىغا توغرا كېلىدۇ. يۇقىرىدىكى مەلۇماتلار ھونلار دەۋرىدە (مىلادىدىن 240 يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 216 - يىلىغىچە داۋام قىلغان) جۇڭگو ۋە يۇنان يازغۇچىلىرىنىڭ بەرگەن مەلۇماتى.

تۈرك خانلىقى دەۋرىدە (مىلادىنىڭ 552 - يىلىدىن 745 - يىلىغىچە)
شەرقتىن غەربكە بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى توغرىسىدا جۇڭگونىڭ
"سۈي سۇلالىسى يىلنامىسى ، پىچۈي ھەققىدە قىسسە" دىمۇ مەلۇمات
بېرىلگەن. شۇ يىلنامىغا كۆرە دۇنيانىڭ شەرقىدىن غەربىگە بارىدىغان
يول ئۈچ تارماقتىن ئىبارەت. بۇ ھەقتە يىلنامىدا مۇنداق مەلۇمات
بېرىلگەن :

سۈي سۇلالىسى (مىلادىنىڭ 504 - يىلىدىن 612 - يىلىغىچە ھۆكۈم
سۈرگەن) نىڭ پادىشاھى ياڭدېنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 605 - يىلىدىن
618 - يىلىغىچە) غەربىي رايوندىكى دۆلەتلەرنىڭ سودا ئەلچىلىرىنىڭ
كۆپچىلىكى ھازىرقى گەنسۇدىكى چاڭئېنغا كېلىپ جۇڭگو بىلەن سودا
ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەن. مانا شۇ مۇھىم ئەھۋالنى ھېساپقا ئالغان
ياڭدې پىچۈي ئاتلىق كىشىنى جۇڭگو تەرەپنىڭ سودا ئىشلىرىغا
مەسئۇل قىلىپ تەيىن قىلغان. پىچۈي چاڭئېنغا كەلگەن چەت ئەل
سودىگەرلىرى بىلەن بولىدىغان مۇئامىلىدىن پايدىلىنىپ غەربىي
رېئوندىكى (تارىمقىدىن ئالغاندا ئوتتۇرا ئاسىيانى ، كەڭ مەنىدىن
ئالغاندا شەرقىي تۈركىستاندىن تارتىپ ياۋروپاغىچە بولغان جايلارنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دۆلەتلەردە ياشايدىغان خەلقلەرنىڭ ئۆرپ -
ئادەتلىرى ئۇلارنىڭ دۆلىتىدىكى يوللار ، تاغلار ، دەريالار ، خەتەرلىك
ئۆتكەنلەر (يول ئۆتكەنلىرى) توغرىسىدا مەلۇمات توپلىغان. پىچۈي
توپلىغان ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىپ "غەربىي رايوندىكى
دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئۈچ جىلدلىق ئەسەر يازغان. مانا شۇ
ئەسەردە مۇنداق دىيىلگەن : "داشاتادىن غەربكە قاراپ مېڭىپ كاسپى
دېڭىزىنىڭ بويىغا كىرىشىدە ئۈچ يول بار... بۇ يوللارنىڭ بىرى شامالى
يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول قۇمۇل ، بارىكۆل ، تۇرالار (ئۇيغۇرلار كۆزدە

تۇتۇلىدۇ. ئا) ياشايدىغان جايلار (قۇمۇلنىڭ غەربىدىن تارتىپ ئېلى ۋادىسىغىچە بولغان جايلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئارقىلىق تۈرك خانلىقىنىڭ ئوردىسىغا (غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ تالاس دەرياسى بويىدىكى ئوردىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئا) ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن غەربكە قاراپ ماڭغاندا چۇ دەرياسىدىن ئۆتۈپ شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىگە ، كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى ئوتتۇرا يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول - تۇرپان ، قاراشەھەر ، كۇچار ، قەشقەر ئارقىلىق ئۆتىدۇ. قەشقەردىن چىقىپ غەربكە قاراپ ماڭغاندا پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ پەرغانە ، تاشكەنت ، سەمەرقەنت ، كىيېۋ ، بۇخارا ، مەرۋىدىن ئۆتۈپ ئىران ئارقىلىق كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارىدۇ. يوللارنىڭ يەنە بىرى جەنۇبىي يول دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ يول پىچان ، خوتەن ، قاغالىق ، تاشقورغاندىن ئۆتۈپ پامىر تاغلىرىدىن ئېشىپ ۋاخان (ئافغانىستاندا) توخارىستان (ئافغانىستان) ، ئىيپتائىت (ھازىرقى پاكىستان ، شىمالى ھىندىستان) ، بامىيان (ئافغانىستاندا) ، كىيېۋ (سەمەرقەنتنىڭ غەربىي شىمالىدا) ئارقىلىق شىمالىي ھىندىستانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ يەردىن غەربكە قاراپ يۈرگەندە كاسپى دېڭىزىنىڭ بويىغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ ئۈچ يول بويىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەربىرىنىڭ ئۆزلىرى ماڭىدىغان يوللىرى بولۇپ ، شىمالدىن جەنۇبقا قاتنايدۇ..... قۇمۇل ، تۇرپان ، پىچان غەربىي رايونغا بارىدىغان يوللارنىڭ دەرۋازىسى بولۇپ ، داشاتا بولسا ناھايىتى مۇھىم ئۆتكەل". پىچۇي تەسۋىرلىگەن يوللار ، تۈرك خانلىقى دەۋرىدىكى (552 - 745) خەلقئارا سودا يوللىرى بولۇپ ، بۇ يوللار غەربىدە شەرقىي روما ئېمپىرىيىسىنىڭ پايتەختى كونستانتىنوپول (ھازىرقى ئىستانبۇل) دىن تارتىپ شەرقتە كۈرىيىگىچە (ھازىرقى چاۋشيەنگىچە) بارىدىغان يول

ئىدى. پىنجۇينىڭ "غەربىي رېيۇندا يېڭى دۆلەتلەرنىڭ خەرىتىسى" ناملىق ئەسىرىدە خاتىرىلەنگەن شىمالىي ، ئوتتۇرا ، جەنۇبىي يول دەپ ئاتالغان ئۈچ يولنىڭ ئاساسى لېنىنىسى ۋە تۈگۈنلىرى بولغان رايونلار (كاسپى دېڭىزىنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي قىرغاقلىرىدىكى جايلار ، ئوتتۇرا ئاسىيا ، ئافغانىستان ، تارىم ئويمانلىقى ، جۇڭغار ئويمانلىقى) تۈرك خاقانلىقىنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە بولۇپ ، شۇ چاغدىلا تۈركلەر خەلقئارا سودا يولىنىڭ خوجايىنى ئىدى.

2. شەرق مەلىكىسى توغرىسىدا [تەھرىر]

يېقىنقى يىللاردىن بېرى بەزى ئالىملار (چەت ئەل ئالىملىرىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قەدىمكى خوتەننىڭ يىپەك توقۇمىچىلىقى ھەققىدە مۇۋەپپەقىيەتلىك يۈرگۈزگەندە تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغان ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" دەيدىغان رىۋايەتنى كۈتۈرۈپ چىقىپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىغىنى شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) نىڭ ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خوتەندە پىلەنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. بۇ رىۋايەتلەرنى راستقا ئايلاندۇرۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلار رەت قىلغىلى بولمايدىغان تارىخى پاكىتلاردىن كۆز يۇمۇپ ، خوتەنگە پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرىقىنى مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى خوتەن خاقانى ۋىجايىا جاۋا (بۇ بۇددى دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتەن ئۇيغۇرلىرىنىڭ بوددىست ھىندىچە ئىسمى بولسا كېرەك) غا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن ، شۇنىڭدىن كېيىن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقى پەيدا بولغان دىيىشىدۇ.

ئۇلارنىڭ بىرىدىن بىر ئاساسلىنىدىغان دەسمايىسى ، جۇڭگو تارىخىدا ئۆتكەن مەشھۇر بۇددىست شۇەنجاڭ (مىلادىنىڭ 602 - يىلى

تۇغۇلۇچ 667 - يىلى ئۆلگەن) نىڭ "ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە
ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىدىكى شەرق مەلىكىسى
توغرىسىدىكى رىۋايەت.

شۈەنجاڭ ھىندو بۇددىزىمىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش ئۈچۈن
ھىندىستانغا بېرىپ 19 يىل (مىلادىنىڭ 627 - يىلىدىن 645 -
يىلىغىچە) تۇرغان. ئۇ لويانغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ، ئوتتۇرا ئاسىيا
، ھىندىستاندا كۆرگەن - بىلگەن ، ئاڭلىغانلىرىغا ئاساسلىنىپ "ئۇلۇغ
تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" دېگەن ئەسەرنى بىيەنجى
دېگەن كىشىنىڭ ياردىمى بىلەن تۈزۈپ چىققان .

"ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدىكى غەربكە ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسەرگە
شۈەنجاڭنىڭ ئېيتىپ بېرىشى بويىچە (ھىندى ، تىبەت رىۋايەتلىرى
ئاساسىدا) خوتەن خانى ۋىجاي جاۋاغا ياتلىق بولغان شەرق مەلىكىسى
(جۇڭگو مەلىكىسى) خوتەنگە كېلىدىغان چاغدا باش كىيىمنىڭ
ئىچىگە پىلە قۇرتىنىڭ ئۇرۇقىنى يوشۇرۇپ چېگرادىن ئۆتكەنمىش.
چېگرادىكىلەر مەلىكىنىڭ باش كىيىمىنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت
قىلالىمىغان. مەلىكە خوتەنگە كەلگەندىن كېيىن پىلىنى ئۆستۈرگەن.
بۇنى كۆرگەن ۋەزىرلەر خوتەن خانىغا: بۇ قۇرۇتلارنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى ،
بولمىسا ئۇ ئەجدىرھاغا ئايلىنىشى مۇمكىن ، دەيدۇ. ئەمما مەلىكە
پىلە قۇرۇتىنى يوشۇرۇن ھالدا بېقىپ ئۆستۈرۈپ ئۇنىڭدىن چىققان
يىپەكتىن شايى - دۇردۇن توقۇپ ، كىيىم - كېچەك تىكىپ كىيىپتۇ.
بۇنى كۆرگەن خوتەن خانى پىلە قۇرۇتىنى ئۆستۈرۈشكە يول قويۇپتۇ.
بۇ رىۋايەتنىڭ تارىخى ئەمەلىيەتكە زادى ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىقىنى
ئىسپاتلاش ئۈچۈن مىلادىنىڭ 440 - يىلى خوتەن خانىغا ياتلىق

قىلىنغان (بولغان) شەرق مەلىكىسى (جۇڭگو مەلىكىسى) بىلەن قۇرۇلتىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشتىن ئاز دېگەندە 800 يىل بۇرۇن (مىلادىدىن 4 ئەسىر بۇرۇن) خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىقىنىڭ تەرەققىي قىلغانلىقىنى ، ياۋرۇپادىكى رومالىقلارنىڭ خوتەندە توقۇلغان يىپەك ماللارنى ئەتىۋالاپ ، ئۇنىڭدىن كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكىنى ، شۇ چاغلاردا تېخى جۇڭگودىن چىقىدىغان يىپەك ماللارنى بىلىمەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلارنى كەلتۈرۈش ئارقىلىق "خوتەنگە بىلەن قۇرۇلتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرق مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىش لازىم.

ئاتالمىش "شەرق مەلىكىسى" توغرىسىدىكى يالغان رىۋايەتنى رەت قىلىش ئۈچۈن قەدىمكى چاغلاردا رومالىقلارنىڭ جۇڭگونىڭ يىپەك ماللىرىنى تېخى بىلىمىگەن ۋە ئۇنى كۆرمىگەن چاغدا ، ئەڭ دەسلەپ قايسى خەلقلەر توقىغان يىپەك ماللارنى بىلىدىغانلىقى ۋە ئۇ ماللاردىن كىيىم - كېچەك كىيگەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىش ناھايىتى مۇھىم مەسىلە.

قەدىمكى چاغدىكى يۇنان ۋە روما ئالىملىرىدىن كىتاس (مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن ئۆتكەن) ، سىترا بون (مىلادىدىن 54 يىل بۇرۇن تۇغۇلۇپ مىلادىنىڭ 24 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، خوبىسۇس ۋىگىلى مارۇ (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، روما تارىخچىسى فىلوروس (مىلادىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، فىلىپىنى (مىلادىنىڭ 23 - يىلى تۇغۇلۇپ 79 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) ، كىلاۋدى پىتولمى (مىلادىنىڭ 2 - ئەسىرىدە ئۆتكەن) قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يازغان ئەسەرلىرىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يۇرتىنى (خوتەننى

ئاساس قىلغان) يۇنان تىلىدا "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) دەپ يېزىشقان.

ياۋرۇپالىقلاردىن تۇنجى قېتىم يىپەك دۆلىتى ("سىرىسلار دۆلىتى") توغرىسىدا مەلۇمات بەرگەن. يۇنان ئالىمى كىتئاس بولۇپ ، ئۇ مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن "سىرىسلار دۆلىتى" دېگەن نامنى تىلغا ئالغان.

يۇنان ئالىملىرىدىن سىتىرابون "ساياھەت خاتىرىسى" ناملىق ئەسىرىنى يازغاندا (مىلادىدىن بىر ئەسىر بۇرۇن) ئۇلۇغ ئىستىلاچى ئالىكاندىر ماكىدونىكى (ئىسكەندەر زۇلقەرنەين) نىڭ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەن مەشھۇر سەركەردىسى ئۇنىڭ يىتوسنىڭ خاتىرىسىدىن پايدىلانغان. ھىندىستانغا كەلگەن ئۇنىڭ يىتوس ئۆزى يازغان خاتىرىدە ئۇيغۇرنىڭ ئانا يۇرتى بولغان تارىم ئويمانلىقىنى "سىرىسلار دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") دەپ يازغان. "سىرىسلار دۆلىتى" (يىپەك دۆلىتى) توغرىسىدا يۇنان ۋە روما يازغۇچىلىرى ئىچىدىن مىلادىيىنى ، ماركسىلىنوس ، پىتولمى قاتارلىقلارنىڭ بەرگەن مەلۇماتى بىرقەدەر تەپسىلىراق ۋە ئېنىقراق.

روما يازغۇچىسى مىلادىيىنىڭ 50 - يىللىرى ئۆتكەن) ، "ئاسىيانىڭ شەرقىدە ھىندىلار ، سىرىسلار ، سىتسىلىكلەر 3 ياشايدۇ. ھىندىلار بولسا جەنۇبتا ، سىتسىلىكلەر بولسا ئەڭ شىمالدا ، سىرىسلار بولسا مانا شۇ ئىككىسىنىڭ (سىتسىلىكلەر بىلەن ھىندىلار - ئا) ئوتتۇرا قىسمىدا ياشايدۇ... سىرىسلار دۇنيادا تەڭرىنى تېپىپلايدىغان سەمىمى ، سادىق ئادەملەر ، ئۇلار سودا ئىشلىرىغا ئۇستا بولۇپ ، سودا قىلغاندا يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. ماللىرىنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ

كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" [1] دەپ يازىدۇ. مىلادىنىڭ سىرىسلىقلار توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى. ئەمەلىيەتكە دەلىمۇدەل ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭدا ، دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان ئۈچ مۇھىم نۇقتا بار. (1) مىلادى ئېيتقاندەك ، ئىندىستان سىرىسلىقلار (ئۇيغۇرلار - ئا) نىڭ يۇرتى تارىم ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. [2] مىلادى "سىرىسلىقلار سودا قىلغاندا ، يۈزمۇيۈز تۇرۇپ سۆزلەشمەيدۇ. مالنى قۇملۇققا قويۇپ - قويۇپ ، كەينىنى قىلىپ تۇرىدۇ" دەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال قەدىمكى چاغلاردا تۈركى خەلقلەردە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن "تىلىسىز سۇدا" نى كۆرسىتىدۇ. [3] مىلادى "سىرىسلىقلار مالنى قۇملۇققا قويىدۇ" دەيدۇ. مىلادى ئېيتقان قۇملۇق تارىم ئورمانلىقىدىكى قۇملۇق - چۆلىنى كۆرسىتىدۇ. جۇڭگونىڭ ئاساسى تېررىتورىيىسى بولغان ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە قۇملۇق چۆل يوق. بۇنى جۇغراپىيىدىن ئاددىي ساۋادى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى بىلىدۇ.

تەبىئەتشۇناس رىم يازغۇچىسى پىلىنى "تەبىئەت تارىخى" ناملىق ئەسىرىدە "سىرىس دۆلىتى" ("يىپەك دۆلىتى") توغرىسىدا مەزمۇنى مىلادى بەرگەن مەلۇماتقا ئوخشايدىغان مەلۇمات بېرىدۇ. پىلىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلارنىڭ ئورمانلىرىدىن يىپەك چىقىدۇ. دۇنياغا مەشھۇر.... ئۆلەكسىخاپ ، تاۋاق - دۇردۇن توقۇپ روماغا ئېلىپ بېرىپ ساتىدۇ.... سىرىسلىقلار مۇلاھىم ، تارتىنچاق كېلىدۇ." [4] پىلىنى يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ: "سىرىسلىقلار ، بوي - تۇرقى جەھەتتە ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئېگىز ، چاچلىرى قىزىل ، كۆزلىرى كۆك ، ئاۋازلىرى جاراڭلىق كېلىدۇ. چەتتىن بارغانلار ، ئۆلەرنىڭ تىلىنى بىلمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلەربىلەن سۆھبەتلىشەلمەيدۇ. چەتتىن بارغانلار ، ماللىرىنى مەلۇم دەريانىڭ شەرقى قىرغىقىغا

ئېلىپ بېرىپ ، سىرىسلىقلارنىڭ ماللىرىنىڭ يېنىغا قويدۇ. ئەسلىدە بېكىتىلگەن باھا بويىچە مال ئالماشتۇرۇلدى. [5] پىلىپپىنىڭ مەلۇماتىدىن قارىغاندا ، سىرىسلىقلارنىڭ يىپەك ماللىرى روماغا ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلىدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە پىلىپپىنىڭ سىرىسلىقلارنىڭ ئېرقى خۇسۇسىيەتلىرى توغرىسىدا بەرگەن مەلۇماتى ناھايىتى يۇقىرى قىممەتكە ئىگە. بۇ ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئاق تەنلىك ئېرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخچىلىرىمۇ ، ئېرقى جەھەتتىن ئۇيغۇرلارغا بەكمۇ يېقىن بولغان ئويسۇنلارنى "كۆك كۆز ، قىزىل چاچ" [6] دەپ يازغان بولسا ، قىرغىزلارنى "چىرايى ئاق سۈزۈك ، قىزىل چاچ ، كۆزلىرى كۆك" [7] دەپ يازغان. پىلىپپىنى ، رىم ئات سۆڭەكلىرىنىڭ ئەيشى - ئىشرەت ، كەيپ - ساپاغا بېرىلىپ تۇرمۇشتا چىرىكلىشىپ ، بايلىقلارنى ھەددىدىن ئارتۇق بۇزۇپ - چېچىپ ، ئەخلاقى جەھەتتە بەكمۇ بۇزۇلۇپ كەتكەنلىكى ، ئۇلارنىڭ كىيىدىغان كىيىملىرىنىڭ سىرىسلەر دۆلىتىدىن كېلىدىغان كىمخاپ تاۋار - دۇرۇنلاردىن تىكىلىدىغانلىقى ، سىرىسلەر دۆلىتىدىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ئۈچۈن رىم تىللىلىرىنىڭ (ئالتۇن پۇللىرىنىڭ - ئا) سىرىسلىقلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىدىغانلىقى توغرىسىدا ھەسرەتلىنىپ مۇنداق دەپ يازغان ئىدى : "دۆلىتىمنىڭ تىللىلىرىدىن ھىندىستان سىرىسلەر دۆلىتى ۋە ئەرەپ يېرىم ئارىلى قاتارلىق ئۈچ دۆلەتكە ھەريىلى ناز دېگەندە يۈز مىليون سىتتىر كىيىسى (رىم تىللىسى) ئېقىپ كېتىدۇ. مانا مۇشۇ پۇللار ، دۆلىتىمدىكى ئەرلەر بىلەن ئاياللار (ئاق سۆڭەكلەرنى دىمەكچى) نىڭ بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشى ئۈچۈن كېتىدۇ. [8] پىلىپپىنىڭ "تەبىئەت تارىخى" دىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا ، روما ئاق سۆڭەكلىرى ئۆزلىرىنىڭ ئەيشى -

ئىشرەت ، كەيپ - ساپالىق تۇرمۇشنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان
يىپەك ماللارنى سىرىلىقلاردىن ئالغان بولسا ، دورا - دەرەمەك ، ئۈنچە
- ياقۇتلارنى ھىندىستاندىن ، مەرۋايىتلارنى ئەرەبىستاندىن ئالغان .

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك ھەريىلى روما پۇلىدىن يۈز مىليون
سىلىستىرگىيىسى (رىم تىكلىسى) روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ ئېھتىياجى
ئۈچۈن سىرىلىقلاردىن سېتىپ ئالىدىغان يىپەك ماللار ،
ھىندىستاندىن ۋە ئەرەبىستاندىن ئالىدىغان دورا - دەرەمەك ، ئۈنچە -
ياقۇت ، مەرۋايىتلار ئۈچۈن سەرپ بولغان . يونان ئالىمى كىلاۋدى
پىتۇلىمى "جۇغراپىيە" ناملىق ئەسىرىدە ، سىرىسلار دۆلىتى (يىپەك
دۆلىتى) نىڭ تەبىئى شارائىتى ، قانداق خەلقلەر ياشايدىغانلىقى
توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار دۆلىتىنىڭ غەربىي
چېگرىسى سىلىستىيە بولۇپ ، ئۇ ئىمماۋىس [9] تېغىنىڭ سىرتىدا ،
شىمالى چېگرىسى نامسىز يەر..... شەرقى چېگراسىمۇ نامسىز يەر....
جەنۇبىي بولسا ، ھىندىستاندىكى گانگى دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى
بىلەن چېگرالىنىدۇ." [10] پىتۇلىمى ، سىرىسلار دۆلىتىنىڭ ئەتراپىنى
ئوراپ تۇرىدىغان تاغلار توغرىسىدا مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلار
دۆلىتىنىڭ تۆت تەرىپىنى.... تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ
تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئىككى چوڭ دەريا ئاقىدۇ. ئۇ دەريالارنىڭ
بىرىنچىسى ئۇيغۇرداس () دەرياسى بولۇپ ، ئۇ ئاۋشاتىستان ۋە
ئاسمىران () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. دەريالارنىڭ
ئىككىنچىسى باۋتەس دەرياسى بولۇپ ، ئۇكاسدىان () ۋە ئوتتۇرۇ
كورخۇس () تېغىدىن ئىبارەت ئىككى مەنبەدىن باشلىنىدۇ. [11] يۇقىرىدا
تىلغا ئېلىنغان ئىككى دەريانىڭ ئالدىنقىسى ئاقسۇ ياكى قەشقەر
دەرياسى ، كېيىنكىسى ياركەنت (زەرەپشان) ياكى قارىقاش دەرياسىدىن

باشقا دەريا ئەمەس.

پىتولىمى ئۇيغۇرداس دەرياسىنىڭ بويىدا ئۇيغۇرداس دۆلىتى بار دېگەن. پىتولىمىنىڭ ئۇيغۇرداس دېگىنى ، دەل ئۇيغۇرنىڭ يۇنان تەلەپپۇزىدا ئېيتىلىشى خالاس. يۇنان ئالىمى ماركسىلىنوس (مىلادىنىڭ 380 - يىلى ياشىغان) "تارىخنامە" ئاتلىق كىتابىدا : "شەرقتە سىرىسلەرنىڭ بار ، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلار بىر تۇتاش سوزۇلۇپ تەبىئى توشۇقنى شەكىللەندۈرىدۇ. سىرىسلەرنىڭ ئىچىدە ياشايدۇ. ئۇلارنىڭ يېرى تەكشى ، كەڭتاش ۋە باي. غەربتە سېستىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي بىلەن شىمالدىن ئىبارەت ئىككى تەرىپى چۆللۈك ، تاغلىرىنىڭ ئۈستى (تەڭرى تاغلىرى بىلەن پامىر تاغلىرى كۈزدە تۇتۇلسا كېرەك) يىل بويى قارىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي چېگراسى ھىندى ۋە كانگې دەرياسىغىچە بارىدۇ.... تاغلىرىنىڭ ھەممىسى ئېگىز ، يوللىرى تىك قىيالىق ئەگرى - بۈگرى كېلىدۇ. تاغلارنىڭ ئارىسى تۈزلەڭلىك ، ئۇنىڭ تېررىتورىيىسى ئىچىدە ئۇيغۇرداس ۋە باۋتس دەرياسىدىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئاقىدۇ... سىرىسلەرتىچ ياشايدۇ. ھەربىي قورال - ياراق تۇتمايدۇ. زادى ئۇرۇش قىلمايدۇ. مۇۋەھھىم ، ياۋاش ، قوشنا دۆلەتلەرنى پاراكەندە قىلمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ، ھاۋاسى ساپ ، پاكىز ، ئاسماندا بۇلۇت كۆپ بولمايدۇ. قاتتىق بوران چىقمايدۇ. ئورمانلىق ئىنتايىن كۆپ ، ئورمانلىقتا ماڭسا ئاسماننى كۆرگىلى بولمايدۇ." [12] ماركسىلىنوس يەنە مۇنداق دەپ يازىدۇ : "سىرىسلەتلەر ئاددى - ساددا ياشاشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار خالى جايىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى ياخشى كۆرىدۇ. كىشىلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ. چەت ئەللەكلەر چېگرادىكى

دەريادىن ئۆتۈپ ، ئۇ يەرگە يىپەك ياكى باشقا مال ئالغىلى بارسا ، كۆزلىرى بىلەن بىر - بىرىگە بېقىشىپلا باھاسىنى توختىتىدۇ . گەپلەشمەيدۇ ، ئۆلەرنىڭ يەر بايلىقى مول ، باشقىلارغا ئېھتىياجى چۈشمەيدۇ "[13] يۇقىرىدا ، يۇنان ۋە رىم ئالىملىرىنىڭ خاتىرىلىرىدىن كەلتۈرگەن پاكىتلاردىن تۆۋەندىكى خۇلاسەنى چىقىرىش مۇمكىن :

مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇنقى ۋاقىتتىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلار (يۇنان ۋە رىم) تارىم ۋادىسىدىكى ئۇيغۇرلارنى ، يىپەك ئىلى (سىرىسلىك رىيىلى) دەپ تونىغان .

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئورمانلىقىنىڭ تەبىئى شارائىتى (تاغلىرى ، دەريالىرى ، ئورمانلىرى ، چۆللىرى ، ئېقىمى) ئۇنىڭغا چېگرالىنىدىغان دۆلەتلەر ھەققىدە ئاساسەن توغرا مەلۇمات بەرگەن .

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى ئەڭ قەدىمكى چاغلىرىدىن تارتىپ ياۋرۇپالىقلارنىڭ تارىم ئويمانلىقىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك ماللىرىنى ئىستىمال قىلغانلىقىنى كۈچلۈك پاكىتلار ئارقىلىق ئېنىق ۋە تەپسىلىي چۈشەندۈرگەن .

يۇنان ۋە رىم ئالىملىرى تارىم ئويمانلىقىدا ياشىغان خەلقلەرنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى ، ئۆلەرنى ئۆز نامى بىلەن (ئۇيغۇرداس) ئاتىغاندىن تاشقىرى ، ئۆلەرنىڭ ئىرقى جەھەتتىن قايسى ئىرققا مەنسۇپ ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاپ بەرگەن .

ئەگەر ، سىرىس ئېلى دەپ ئاتالغان تارىم ئويمانلىقىدا يىپەكچىلىك سانائىتى ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ (مىلادىدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن) تەرەققى قىلىمىغان بولسا ، "جاھاننىڭ مەر - مەر شەھرى" دەپ

ئاتالغان رىمىدىكى روما ئاق سۆڭەكلىرىنىڭ يۇقىرى سۈپەتلىك يىپەك
مالدارغا بولغان ئېھتىياجىنى قامدىيالىمىغان بولەتتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمكى چاغلاردا ، يىپەك توقۇمىچىلىقىدا يۇقىرى
سەۋىيىگە كۆتۈرۈلگەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلار ئاز ئەمەس.
ئىچكى ئۆلكىلەردىكى خەنزۇلار يىپەك توقۇمىچىلىقىدا ئۇيغۇرلارنىڭ
توقۇمىچىلىقتىكى ئارتۇقچىلىقىدىن ئۆگەنگەنلىكى بۇنىڭغا مىسال
بولدۇ. يېقىنقى يىللاردا ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 6 -
ئەسىردە ئىچكى ئۆلكىلەردە توقۇلغان يىپەك توقۇلمىلار قېزىۋېلىندى.
بۇنداق يىپەك توقۇلمىلاردىكى "ئىسبەتەن كۆزگە كۆرۈنەرلىك
تەرەققىيات شۇ بولغانىكى ، شۇ چاغلاردا تۈز يوللۇق كىمخاپلاردىن
تاشقىرى يەنە قىياش گۈللۈك ئارقىسىدىن گۈل چىقىرىلغان
كىمخاپلارمۇ مەيدانغا كەلگەن ، ئارقاقتىن بۇ خىل گۈل چىقىرىش
ئۇسۇلىنى خەن سۇلالىسى ۋاقتىدىلا (مىلادىدىن بىرنەچچە ئەسىر
بۇرۇن شىنجاڭدىكى قېرىنداش مىللەتلەر يۇڭ توقۇمىچىلىق ھۈنەرىدە
قوللانغان. ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونلىرى يىپەك توقۇمىچىلىقتا
قوللانغان بۇ خىل توقۇش ئۇسۇلىنى (كىمخاپلارنىڭ ئارقىسىدىن گۈل
چىقىرىش ئۇسۇلىنى - ئا) شىنجاڭدىن ئۆگەنگەن بولسا كېرەك."
[14] مانا شۇ پاكىت قەدىمكى چاغلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ يىپەك
توقۇمىچىلىقى ياكى يۇڭ توقۇمىچىلىقىدا بولسۇن يۇقىرى سەۋىيىگە
كۆتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ، مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى ، شەرق مەلىكىسى پىلە
قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن
شىنجاڭ رايونىدا "يىپەك يوق ئىدى" دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدىغان

مۇنداق بىر پاكىستىمۇ بار: يېقىنقى يىللاردا تۇرپان رايونىدا ئېلىپ بېرىلغان ئارخىئولوگىك قېزىشلەر ئارقىلىق "قېزىۋېلىنغان قول يازمىلار ئىچىدە.... مىلادىنىڭ 418 - يىلىدا پىلە قۇرۇتىنى ۋە ئۆزىمە دەرىخىنى ئىجارىگە ئېلىش توغرىسىدا يېزىلغان ھۆججەت ئۇچرىدى." (يادىكارلىق 40 - بەت). مانا بۇ پاكىت ، يىپەك مەلىكىسى ("شەرق مەلىكىسى") مىلادىنىڭ 440 - يىللىرى پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنى رەت قىلىدۇ. قەدىمكى چاغدا خوتەندىلا ئەمەس ، ھەتتا تۇرپان رايونىمۇ يىپەكچىلىك تەرەققىي قىلغانىدى.

يۇقىرىدىكى پاكىتلاردىن چىقىرىلغان ئەڭ ئاساسلىق ۋە مۇھىم خۇلاسە ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىدىكى مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى خوتەنگە ئېلىپ كېلىشىدىن بۇرۇن خوتەندە يىپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى يوق ئىدى دېگەن يالغان رىۋايەتنىڭ ئۈزۈل - كېسىل رەت قىلىنىشى ، خاس.

شۇنىمۇ ئېيتىش كېرەككى، قەدىمكى چاغلاردا جۇڭگودىن باشقا دۆلەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىرىغا ياتلىق بولغان مەلىكىلەرنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىغا ، ئۇيسۇن خانلىرىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىلىرىنىڭ ئىسىملىرى جۇڭگو تارىخى يىلنامىلىرىغا يېزىلغان. ئەپسۇسكى مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىدە خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان مەلىكىنىڭ ئىسمى جۇڭگونىڭ تارىخى يىلنامىلىرىدا ئۇچرىمايدۇ.

تارىخىي پاكىتلارنىڭ راستلىقىغا ھۆرمەت قىلىنىدىغان بولسا ، تارىخىي پاكىتلار بويىچە ئىسپاتلانمىغان رىۋايەتنىڭ يالغانلىقى

ئېتىراپ قىلىنسا ، خوتەنگە بىلە قۇرۇتتىنىڭ ئۇرۇقىنى ، خوتەن خانىغا ياتلىق بولغان جۇڭگو مەلىكىسى ئېلىپ كەلگەن دېگەن رىۋايەتنىڭ تامامەن يالغانلىقىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچقانداق بىنا - سەۋەب يوق. ھونلارنىڭ ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا بارىدىغان خەلقئارا قاتناش يولىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشى ، جۇڭگو بىلەن غەرب ئەللىرى ئارىسىدىكى تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا توسقۇن بولغان. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى جۇڭگوغا نىسبەتەن گاھ تاقىلىپ ، گاھ ئېچىلىپ تۇراتتى.

مىلادىيىنىڭ 87 - يىلى ۋە مىلادىيىنىڭ 101 - يىلى ، ئىران ئەلچىلىرى جۇڭگوغا كەلگەن بولسا ، مىلادىيىنىڭ 97 - يىلى جۇڭگو ئەلچىسى گەن يىڭ (بۇنى بەنچاۋ ئەۋەتكەن) ئىرانغا بارغان. جۇڭگو بىلەن ئىران ئارىسىدا سودا مۇئامىلىسى توغرىسىدا بېتىم تۈزۈلگەن. تارىخى مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا مىلادىيىنىڭ 120 - يىلى رومالىق بىر سېھرىگەر دېڭىز يولى بىلەن ھىندىچىنغا كېلىپ ، بېرما ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. مىلادىيىنىڭ 1660 - يىلى روما ئېمپىراتورى ماركۇس ئاۋرىل (مىلادىيىنىڭ 161 - يىلىدىن 166 - يىلىغىچە ئېمپىراتۇر بولغان) دېڭىز يولى ئارقىلىق جۇڭگوغا ئەلچى ئەۋەتكەن. روما ئەلچىسى دېڭىزدىن ھىندىچىنغا چىقىپ ۋىيېتنام ئارقىلىق جۇڭگوغا كەلگەن. ئەلچى جۇڭگو پادىشاھى خەن خۇئاندى (مىلادىيىنىڭ 147 - يىلىدىن 167 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) غا پىل چىشى ، كەرەكە مۇڭگۈزى ، ياقۇت قاتارلىق سوۋغاتلارنى ئېلىپ كەلگەن. يۇقىرىدىكى تارىخى پاكىتلارغا ئاساسلانغاندا ئىراننىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى رومانلىقلارنىڭ سىرىسكەر ئېلى (يىپەك ئېلى) دەپ ئاتىغان ئۇيغۇرلار بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتى (بۇنداق

مۇناسىۋەت مىلادىدىن 400 يىل بۇرۇن باشلانغان)دىن ئاز دېگەندە ئۈچ ئەسىر (مىلادىدىن 105 يىل بۇرۇن) كېيىن باشلانغان. رومالىقلارنىڭ جۇڭگو بىلەن ئورناتقان دىپلوماتىك مۇناسىۋىتى (ئەگەر شۇنداق مۇناسىۋەت مىلادىنىڭ 166 - يىلىدىن باشلانغان بولسا) رومالىقلارنىڭ سىرىسلىرى ئېلى بىلەن ئورناتقان يىپەك سودىسى مۇناسىۋىتىدىن تەخمىنەن 600 يىل كېيىن باشلانغان.

بىلە قۇرۇتتى ئۇرۇقنىڭ ياۋرۇپاغا تارقىلىشى [تەھرىر]

قەدىمكى رىم ئېمپىرىيىسى دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇن ۋە كېيىن) يىپەكتىن توقۇلغان كىمخاپ، شايى تاۋار، دۇردۇنلارنىڭ ياۋرۇپاغا (ئاساسەن روماغا) تارىم ئويمانلىقىدىكى يىپەك ئېلى (سىرىسلىرى ئىلى)دىن بارغانلىقى، ئاتالمىش "يىپەك مەلىكىسى" رىۋايىتىنىڭ يالغانلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم. تۈرك خاقانلىقى دەۋرىدە ئىچكى ۋە تاشقى (خەلقئارا) سودا ئىشلىرى ئەھۋالىنىڭ ئاساسى مەشغۇللىرىدىن بىرى ئىدى. بولۇپمۇ بۇ دەۋردە خەلقئارا سودا ناھايىتى كەڭ مىقياسىدا قانات يايدىغان ئىدى. مىلادىنىڭ 624 - يىلى تۇرپان خانلىقى (مىلادىنىڭ 460 - يىلىدىن 640 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن)نىڭ خانى كۈي ۋىنتاي غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ خاقانى تۇن يابغۇ خاقاننىڭ رۇقسىتىنى ئېلىپ جۇڭگودىن تاڭ سۇلالىسىنىڭ پادىشاھى لى يەن (مىلادىنىڭ 618 - يىلىدىن 627 - يىلىغىچە پادىشاھ بولغان) گە ئەۋەتكەن سوۋغا - سالاھىيەت ئىچىدە شەرقىي رومادىن كەلتۈرۈلگەن كۈچۈكلەر، قارا تۈلكە موينىسى قاتارلىق نەرسىلەر بار ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۈركلەر روما بىلەن قىلغان سودىلىرىدا رومانىڭ نەسىلىك ئىتلىرىنىمۇ ئېلىپ كەلگەن. تۈرك خاقانلىرى

دەۋرىدىمۇ ، بۇرۇنقى چاغلارغا ئوخشاشلا ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا ئېلىپ
بېرىلىدىغان سودا ماللىرىدىن يىپەك رەختلەر ، دورا - دەرملەر ، زىبۇ
- زىننەت بۇيۇملىرى ، تېرىدىن ئىشلەنگەن مالدار ئاساسى سالماقنى
ئىگىلەيتتى .

تۈركلەر يالغۇزلا ياۋرۇپا بىلەن سودا قىلىپ قالماستىن ، جۇڭگو بىلەنمۇ
ناھايىتى كەڭ ھالدا سودا ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان . تۈرك خانلىقى
تەركىبىدىكى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مۇھىم خانلىقلىرىدىن سەمەرقەنت
خانلىقى ، بۇخارا خانلىقى قاتارلىق خانلىقلار مىلادىنىڭ 627 -
يىلىدىن 647 - يىلىغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە جۇڭگوغا توققۇز
قېتىم سودا ئەلچىلىرى ئەۋەتكەن . تۈرك خاقانلىقى تەركىبىگە كىرگەن
خانلىقلار يېرىم مۇستەقىل ھالدا بولۇپ بەزى خەلقئارا
مۇناسىۋەتلىرىدىكى چوڭ ئىشلارنى قىلىشتا تۈرك خاقانلىقىنىڭ
رۇخسەتلىنى ئالەتتى .

يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمىزدەك ، تۈركلەر بىلەن ئىران ساسانىلار
سۇلالىسى ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ئۇرۇشنىڭ يۈز بېرىشى خەلقئارا
سودا يولىغا بولغان ھۆكۈمرانلىقنى تالىشىش ۋە خەلقئارا يىپەك
سودىسىدىن كېلىدىغان پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن بولغان بۇ
كۆرەشتە شەرقىي روما بىلەن ئىتتىپاقداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئورناتقان
تۈركلەر ئۈستۈن چىققان .

ھەريىلى دېگۈدەك نەچچە ئون مىليونلىغان رىم تىللاسغا سىرىسكەر
ئېلىدىن يىپەك ماللارنى سېتىپ ئېلىشقا خېلىدىن بېرى چىدىمىغان
رىم ھۆكۈمرانلىرى (ئېمپىراتۇرلىرى) پىلىدىن يىپەك چىقىرىپ
ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىغا لازىم بولىدىغان كىمخاپ ، شايى ، تاۋار ،

دوردۇن قاتارلىق يىپەك مالدارنى ئۆزلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن
باش قاتۇرۇشقان ئىدى.

ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇ - ئۈمىدلىرى تۈرك خانلىقى دەۋرىدە ئەمەلگە ئاشتى.
بۇ توغرىدا يۇنان ئالىملىرى مۇنداق مەلۇمات بېرىدۇ: 6 - ئەسىرنىڭ
ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى زوناراس () "تارىخنامە" ناملىق
ئەسىرىدە مۇنداق دەپ يازغان ئىدى: "بۇرۇن رومانلىقلار يىپەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى بىلمەيتتى. يىپەكنى پىلە قۇرۇتىنىڭ
قۇسىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى".

6 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ياشىغان يۇنان ئالىمى تىئوخانىس ئىسمى
نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنى قاچان ، نەدىن ، قانداق
ھىلە بىلەن ئوغۇرلۇقچە شەرقىي روما ئىمپېرىيىسىنىڭ (مىلادىنىڭ
395 - يىلىدىن 1451 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ئىمپېراتۇرى ئۇلۇغ
پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە
ئىمپېراتۇر بولغان) شەرقىي روماغا ئېلىپ بارغانلىقى ۋە شۇنىڭدىن
كېيىن شەرقىي رومانلىقلار پىلە قۇرۇتىنى بېقىپ ، يىپەك مالدارنى
ئىشلەپچىقىرىشنى يولغا قويغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات بېرىدۇ.
تىئوفانىس مۇنداق دەپ يازىدۇ: "ئىمپېراتۇر پوستىئاننىڭ ۋاقتىدا
ئىرانلىق مەلۇم بىر ئادەم شەرقىي روماغا پىلە بېقىپ يىپەك
ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتكەن. ئۇنىڭدىن بۇرۇن شەرقىي
رومانلىقلار پىلە بېقىشنى بىلمەيتتى. ھىلىقى ئىسمى نامەلۇم ئىرانلىق
سىرىسكەر ئېلىدە (يىپەك ئېلىدە) ئۇزۇن تۇرغان. ئۇ سىرىسكەر ئېلىدىن
قايتىپ كېتىدىغان چاغدا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى يول ماڭغاندا
ئىچى كاۋاك ھاسىدىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇن جايلاشتۇرغان. ئاندىن

كېيىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئاشۇنداق ئۈستىلىق بىلەن شەرقىي روماغا ئېلىپ كەلگەن. بۇ ئىرانلىق باھار كېلىشى بىلەنلا پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئۆزىمە يوپۇرمىغىنىڭ ئۈستىگە قويغان ، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن پىلە قۇرۇتى يوپۇرماقنى يەپ چوڭ بولۇپ ، بىر جۈپ قانات چىقارغان ، ئۇچىدىغان بولغان ، رومالىقلار پىلە بېقىپ ، يىپەك چىقىرىشنى ئۆگەنگەندىن كېيىن پوستىتان تۈركلەرگە (كونستانتىنوپۇلغا - ئىستانبۇلغا كەلگەن تۈرك ئەلچىلىرىگە ئاپتور) رومالىقلارنىڭ پىلە بېقىپ يىپەك چىقىرىش ئۇسۇلىنى كۆرسەتكەندە تۈركلەر ھاك - تاڭ قېلىپ چۇچۇپ كەتكەن .

تۈركلەر بىلەن شەرقىي روما ئارىسىدىن سودىدا تۈركلەر ئارقىلىق شەرقىي روماغا ئېلىپ بېرىلىدىغان ماللارنىڭ ئىچىدە ئاساسىي سالماقنى يىپەك توقۇلمىلىرى ئىگەللەيدىغانلىقى ، خوتەننى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر يىپەكچىلىكىنىڭ ئەڭ قەدىمكى چاغلاردىن تارتىپ دۇنياغا مەشھۇرلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ "يىپەك مەلىكىسى" توغرىسىدىكى رىۋايەت بويىچە مىلادىنىڭ 440 - يىلى جۇڭگودىن خوتەنگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنىڭ يالغانلىقى ، پىلە قۇرۇتى ئۇرۇقىنىڭ سىرىسلەر ئېلى (ئاساسەن خوتەن) دىن شەرقىي روماغا ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىق راھىپ تەرىپىدىن مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئوغۇرلۇقچە ئېلىپ بېرىلغانلىقى توغرىسىدىكى پاكىتلارنى يۇقىرىدا بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئۆتتۈم. مېنىڭچە شۇ پاكىتلار يەتتەلىك بولسا كېرەك.

ئاخىرقى سۆز قەدىمكى چاغدىكى ئاسىيادىن ياۋرۇپاغا بارىدىغان خەلقئارا سودا يولى يالغۇز ئاسىيادىكى خەلقلەر بىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەر ئارىسىدا ئىقتىسادى جەھەتتە قىممەتلىك تاۋارلارنى ئۆزئارا

ئالماشتۇرۇش رولىنى ئويناپلا قالماستىن، بەلكى مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسىيادىكى خەلقەربىلەن ياۋرۇپادىكى خەلقلەرنىڭ ئۆزئارا بىر - بىرىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ئۆگىنىپ شانلىق مەدەنىيەت يارىتىشىمۇ ناھايىتى كۈچلۈك تۈرتكىلىك روللارنى ئوينىغان. خەلقئارا سودا يولىدا سودا كارۋانلىرى، ئەلچىلەر، سەيياھلار غەربتىن شەرقتە، شەرقتىن غەربكە موكدەك ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. بەزىدە بولسا تاجاۋۇزچىلىق مەقسىتى بىلەن سەپەرۋەر قىلىنغان تۈمەنلىگەن قوشۇنلارمۇ سودا ئەلچىسى ياكى ئاددى سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋالغان جاسۇسلارمۇ قاتناپ تۇراتتى. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرا ئاسىيا ئارقىلىق توۋار ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يۈرگۈزگەندىن تاشقىرى، مەخپىي ئاخبارات يىغىش ئىشلىرىنى قىلاتتى. باشتا ئېيتىپ ئۆتكۈنىمىزدەك مىلادىنىڭ 550 - يىللىرى ئىسمى نامەلۇم بىر ئىرانلىقنىڭ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ مەخپىي ھالدا شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىپ يىپەك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھۆكۈم سۈرگەن نەچچە مىڭ يىللىق سىرنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ تاشلىغان. شۇ ئىرانلىق پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بېرىشتىن بۇرۇن شەرقىي روما ئېمپىراتورى ئۇلۇغ پوستىئان (مىلادىنىڭ 527 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ئېمپىراتور بولغان) بىلەن شۇ مەسىلە توغرىسىدا سۆزلەشكەن. پوستىئان ئەگەر ئىرانلىق راھىپ پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى سىرىسىلەر ئېلىدىن ئوغرىلاپ ئېلىپ كېلىدىغان بولسا ئۇنىڭغا ناھايىتى قىممەت باھالىق ئىنئام (مۇكاپات) بېرىدىغان بولغان.

ئېھتىمال ئىرانلىق راھىپ خىرىستىئان مۇرىدى بولغانلىقى، پوستىئاندىن ئالىدىغان قىممەت باھالىق ئىنئامغا قىزىققانلىقى ئۈچۈن، سىرىسىلەر ئېلىدىن پىلە قۇرۇتىنىڭ ئۇرۇقىنى ئوغرىلاپ

شەرقىي روماغا يەتكۈزۈپ بەرگەن. مانا مۇشۇ ۋەقەدىن تەخمىنەن 140 يىل بۇرۇن (مىلادىنىڭ 424 - يىلى) غەربنىڭ سۈرۈك ، رەڭلىك شىشە ياساشتىكى مەخپىي سىرىنى ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) جۇڭگوغا بىلدۈرۈپ قويغان ، ئۇنىڭدىن بۇرۇن خەنزۇ رەڭلىك شىشە ياساشنى بىلمەيتتى. ئۇ رەڭلىك شىشەنى ناھايىتى يۇقىرى باھادا غەربتىن (سۈرىيىدىن) سېتىپ ئېلىشقا مەجبۇر ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خەنزۇ رەڭلىك شىشە بىر رەڭلىك شىشە ياساشنىڭ سىرىنى غەربتىن بېلىپ ئېلىشقا ئۇرۇنۇپ كەلگەنىدى. بۇنداق ئۇرۇش مىلادىنىڭ 424 - يىلى ياۋچىلارنىڭ ياردىمى بىلەن ئەمەلگە ئاشتى.

بۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك تارىخى پاكىتلار مۇنداق : "شىمالى سۇلالىلەر تارىخى" دىكى خاتىرىگە ئاساسلانغاندا شىمالى ۋېي خانلىقى (مىلادىنىڭ 386 - يىلىدىن 534 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) نىڭ خانى تۇباتاۋنىڭ ۋاقتىدا (مىلادىنىڭ 424 - يىلىدىن 452 - يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 424 - يىلى ئۇنىڭ پايتەختىگە كەلگەن ئاق ھون سودىگەرلىرى (ئۇلۇغ ياۋچىلار) تاغدىن دورا ئېلىپ كېلىپ ئۇنى ئېرىتىپ رەڭلىك شىشە ياسىغان. بۇ كىشىلەر غەربنىڭ رەڭلىك شىشەلىرىدىنمۇ پاقىراق ، چىرايلىق چىققان. بۇنداق رەڭلىك شىشەنى كۆرگەنلەر ھەيران قېلىشىپ ئىلاھى شىشەلەر دىيىشكەن. ئاق ھون سودىگەرلىرى رەڭلىك شىشە ياساشنى خەنزۇغا ئۆگەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ سۈرىيە ، يۇنانلىقلارنىڭ رەڭلىك شىشەنى مونوپولىيە قىلىۋېلىش ھوقۇقى پاچاقلىنىپ كەتكەن. قەدىمكى تارىخىي پاكىتلار بويىچە ھۆكۈم قىلغاندا بىرەر مىللەت ياكى خەلقنىڭ ئىجاد قىلغان بىر خىل تېخنىكىسى غەرب ئەللىرىدە پۈتۈنلەي قەتئىي مەخپىي ئىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا تۇباتاۋ شىمالى ۋېي خانلىقىنىڭ

پايتەختى دا تۇڭغا كەلگەن سودىگەرلەرنىڭ رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى بىلىدىغانلىقىنى بىلىپ قالغان بولسا كېرەك. ئەگەر ئەھۋال بىزنىڭ قىياسىمىزدىكىدەك بولىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا تۇباتاۋ ئاق ھون سودىگەرلىرىگە نىسبەتەن بېسىم كۈچ ئىشلىتىپ ئۆلەرنى رەڭلىك شىشە ياساش تېخنىكىسىنى ئۆگىتىشكە مەجبۇرلىغان ياكى ناھايىتى يۇقىرى باھالىق بەدەل بېرىشكە ۋەدە قىلىپ ئالىدىغان بولۇشى مۇمكىن. يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان ئىرانلىق راھىپ بىلەن ئاق ھون (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) سودىگەرلىرى ماددى مەدەنىيەت ئىچىدە ناھايىتى ئېسىل قىممەتلىك بولغان يىپەك بىلەن رەڭلىك شىشەنى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سىركىرىنى بىلمەيدىغانلارغا مەلۇم قىلىپ قويغان مەدەنىيەت ئوغرىلىرى، جاسۇسلىرى بولسىمۇ، مەلۇم نۇقتىدىن قارىغاندا ئۇلار شەرقىي روما بىلەن جۇڭگونىڭ ماددى مەدەنىيىتىنى يۈكسەلدۈرۈشتە ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

خەنزۇلار ئۇيغۇرلاردىن ۋە ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ماددى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتكە دائىر نۇرغۇن ئېسىل قىممەتلىك بايلىقلارغا ئىگە بولغان. جاڭ چيەن مىلادىدىن 115 يىل بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىياغا ئىككىنچى قېتىم كېلىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئۈزۈم ۋە بىدە ئېلىپ كەتكەن. ئۈزۈم بىلەن بىدە پادىشاھ خەنۇددىنىڭ ناھايىتى قەدىرلەپ، ئېتىبار بېرىشكە ئېرىشكەن. پادىشاھ ئوردىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈملۈك باغلار، بىدىلىكلەر پەيدا بولغان. بولۇپمۇ بىدە ئاتنىڭ ئاساسلىق يەم - خەشەكلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئات بېقىشقا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇراتتى. شۇ چاغلاردا خەنۇددى ھونلار بىلەن بولىدىغان ئۇرۇشلاردا ئاتلىق قوشۇننىڭ ناھايىتى مۇھىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان. ئۇ

جەڭ ئاتىرىنى كۆپلەپ ئۆستۈرۈشكە ئالەمدە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان ئىدى.
 جاڭ چيەن ئوتتۇرا ئاسىيادىن قايتىشىدا ئۈزۈم بىلەن بىددىن باشقا
 يەنە زىغىر، قارامۇچ، پىياز، تۇرۇپ، قوغۇن، تاۋۇز، كاۋا
 قاتارلىقلارنىڭ ئۇرۇقىنىمۇ ئېلىپ كەتكەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاشۇ
 نەرسىلەر جۇڭگودا تېرىلىشقا باشلىغان. دەل شۇ چاغدا ياڭاق بىلەن
 ئانار كۆچىتىمۇ ئۇيغۇرلار يۇرتىدىن ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەن. خەنزۇلار
 مىلادىنىڭ 5 - ئەسىرىگىچە پاختىدىن رەخ ئىشلەپچىقىرىشنى
 بىلمەيتتى. پەقەت 5 - ئەسىردىلا كېۋەز ئۇرۇقى (چىگىت) تۇرپاندىن
 ئىچكىرىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا پاختا رەخت ئىشلەپچىقىرىش
 باشلانغان. ئۇنىڭغىچە خەنزۇلار پاختا رەختلەرنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ۋە
 باشقا مەملىكەتلەردىن ئېلىپ كېلەتتى. قەدىمكى چاغلاردا قۇنقاۋ،
 پىيا، بەلبار قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى ئىراندىن جۇڭگوغا كىرگەن
 بولسا، داپ، نەي، سۇناي قاتارلىق مۇزىكا ئەسۋابلىرى، ئوتتۇرا
 ئاسىيادىن (ئۇيغۇرلاردىن) كىرگەن. بولۇپمۇ سۈي سۇلالىسى (581 -
 618)، تاڭ سۇلالىسى (618 - 907) دەۋرىدە ئۇيغۇرلار جۇڭگو مۇزىكا
 سەنئىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. مىلادىنىڭ
 579 - يىلى كۆك تۈرك خانلىقىنىڭ بىكە (مەلىكە) لىرىدىن ئاسىنا بىكە
 ، شىمالى جۇ سۇلالىسى (557 - 581) نىڭ خانى جۇشۈەندىغا ياتلىق
 قىلىنغاندا، تۈرك خاقانلىقىنىڭ پايتەختى ئۇتۇ كۈندىن چاڭئەنگە
 (شىنئەنگە) ئاسىنا بىكە بىلەن بىللە سۇجاۋا ئاتلىق مەشھۇر مۇزىكا
 ئۇستازىمۇ كەلگەن. ئۇ كۇچارلىق بولۇپ، سۈي سۇلالىسى ۋاقتىدا (581 -
 618) چاڭئەندە ئۇزۇن مۇددەت تۇرغان. سۇجاۋا شۇ مەزگىلدە،
 جۇڭگو مۇزىكا سەنئىتىنىڭ بەكمۇ تۆۋەن، نامراتلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ
 جۇڭگو مۇزىكىچىلىقىنىڭ مەزمۇنىنى بېيىتىش، ئۇنىڭ سەنئىتىنى

ناھايدىتى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مۇكەممەل بولغان توققۇز يۈرۈش
مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلغان. ئۇلار تۆۋەندىكىچە :

كۇچار مۇزىكىسى

قەشقەر مۇزىكىسى ،

بۇخارا مۇزىكىسى

سەمەرقەنت مۇزىكىسى

غەربىي لياۋ مۇزىكىسى

ھىندى مۇزىكىسى ،

كۈرىيە مۇزىكىسى ،

چىڭ مۇزىكىسى ،

لى خۇا مۇزىكىسى.

بۇنىڭ ئىچىدە چىڭ مۇزىكىسى بىلەن لى خۇا مۇزىكىسى جۇڭگونىڭ
ئەنئەنىۋى مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن باشقا يەتتە خىل مۇزىكىنىڭ
ئىچىدىن ھىندى مۇزىكىسى بىلەن كۈرىيە مۇزىكىسىنى ھېسابقا
ئالمىغاندا ، قالغان بەش خىل مۇزىكا كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس
قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى.

سۇجاۋا پىيىپا چېلىشقا ناھايدىتى ئۇستا بولۇپ ، شۇ چاغدا جۇڭگودىن
ئۇنىڭغا تەڭ كەلگەندەك بىرەر مۇزىكانت چىققان ئەمەس. شۇڭا ئۇ
مۇزىكا ئۇستازى دېگەن ھۆرمەتلىك نامغا ئىگە بولغان.

جۇڭگو تاڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە (618 - 907) سۇجاۋا يارىتىپ

بەرگەن توققۇز يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئاساسىدا 640 - يىلى 10 يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسىنى بەرپا قىلدى. بۇلار تۆۋەندىكىچە : 1. كۇچار مۇزىكىسى ، 2. قەشقەر مۇزىكىسى ، 3. تۇرپان مۇزىكىسى ، 4. غەربىي لياۋ مۇزىكىسى ، 5. بۇخارا مۇزىكىسى ، 6. سەمەرقەنت مۇزىكىسى ، 7. كامبۇدژا مۇزىكىسى ، 8. كۈربىيە مۇزىكىسى ، 9. يەن مۇزىكىسى ، 10. چىڭ شاڭ مۇزىكىسى. مانا شۇ ئون يۈرۈش مۇزىكا سېستىمىسى ئىچىدە ئالتە خىل مۇزىكا (بۇنىڭغا تۇرپان مۇزىكىسى قوشۇلغان) كۇچار مۇزىكىسىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى غەربىي لياۋ مۇزىكىسىمۇ مەلۇم دەرىجىدە خەنزۇ مۇزىكىسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ھون مۇزىكىسى بولۇپ ، قەدىمكى ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئىدى. بۇنىڭدىن تاشقىرى كۇچار ئۇسۇلىنى ئاساس قىلغان ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىمۇ ، ئۇيغۇر مىللى ھەيكەلتاراشلىقى بىلەن رەسسامچىلىقنىڭ ئەنئەنىۋى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان بۇددا سەنئىتىمۇ (ئاساسەن ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق) خەنزۇلارنىڭ ھەيكەلتاراشلىق ۋە رەسساملىق سەنئىتىگىمۇ كۈچلۈك تەسىر قىلغان. بۇنىڭغا دۇڭخۇاڭ مىڭ ئۆيىدىكى ھەيكەللەر ، تام سىزما رەسىملىرى ئىسپات بولىدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى ، 7 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خوتەنلىك ئۇيغۇر رەسسامى يۇچىزىڭ تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى لى شىمىننىڭ (627 - 649) تەكلىۋىگە بىنائەن شىئەنگە كېلىپ ساكيامۇننىڭ تىپىك سۈرئىتىنى سىزىپ بەرگەن. جۇڭگو رەسساملارى بۇددا رەسسامچىلىقىدىكى رەسىم سىزىش سەنئىتىنى ۋە غەرب ئەللىرىدىكى كىشىلەرنىڭ رەسىمىنى سىزىش سەنئىتىنى ئۇنىڭدىن ئۆگەنگەن. چۈنكى يۇچىزىڭ رەسسامچىلىقتا (غەرب ئۇسلۇبىدىكى رەسسامچىلىقتا) تەڭدىشى يوق رەسسام ئىدى.

جۇڭگونىڭ قەدىمكى چاغدىكى مەنۋى مەدەنىيەتنىڭ (پەلسەپە بىلەن ئەدەبىياتنىڭ) بېيىشى ۋە يۈكسۈلۈشىنى ئۇيغۇرلارنىڭ قوشقان ئۆچمەس تۆھپىسىدىن ئاجرىتىپ قاراش تولۇمۇ بىمەنىلىك بولىدۇ. بۇددا دىنى ئەڭ دەسلەپ جۇڭگوغا تارقىلىشتىن بۇرۇن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا يىلتىز تارتقان ئىدى. ئۇيغۇر ئىچىدىن چىققان مەشھۇر بۇددىست ، راھىبلار 3 - ئەسىردىن باشلاپ بۇددا دىنىنى جۇڭگوغا تونۇشتۇرۇشقا كىرىشكەن. بۇنىڭغا كۇچارلىق ئۇلۇغ بۇددىست پەيلاسۇپ ۋە مەشھۇر تەرجىمان ، شائىر كوماراجىۋانى مىسال كەلتۈرۈش يېتەرلىك. كوماراجىۋا (مىلادىنىڭ 344 - يىلى تۇغۇلۇپ 431 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەن) كىچىك ۋاقتىدا دادىسىغا ئەگىشىپ ھىندىستانغا بارغان. ئۇ ھىندىستاندا كۆپ يىللار تۇرۇپ بۇددىزىم ئەقىدىلىرىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەن. شۇ چاغلاردا بۇددىزىم تەلىماتىدا ماخىيانا ۋە خىنىيانا دەپ ئاتىلىدىغان چوڭ ئىككى مەزھەپ ، ئىككى ئېقىم بار ئىدى. كوماراجىۋا بۇ ئىككى چوڭ مەزھەپ ئىچىدىن خىنىيانا مەزھىپىنى قوبۇل قىلغان. ئۇ ھىندىستاندىن قايتىپ كېلىۋاتقان چاغدا قەشقەردە شورى ئاساما ئاتلىق بۇددا راھىپىغا يولۇققان ۋە ئۇنىڭدىن ماخىيانا مەزھىپىنى ئۆگىنىپ بۇرۇن قوبۇل قىلغان خىنىيانا مەزھىپىدىن ۋاز كەچكەن. كوماراجىۋا قەشقەردىن ئۆتۈپ ئاقسۇغا كەلگەندە ئاجايىپ بىر راھىپقا يولۇققان ، ئۇ راھىپ ئۆزىنى دۇنيادا تەڭداشسىز راھىپ ھېسابلاپ ھەمىشە ماختىنىپ : "ئەگەر بۇددا ئەقىدىلىرى بويىچە بىرەر كىشى مەن بىلەن مۇنازىرىلىشىپ مېنى يېڭىدىغان بولسا ئۇنداق كىشىگە بېشىمنى كېسىپ بېرىمەن" دەيدىكەن. كوماراجىۋا شۇ راھىپ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ ئۇنى يېڭىپ قويىدۇ. بۇ ۋەقە غەربتىكى بۇددا دۇنياسىنى زىلزىلىگە كەلتۈرىدۇ. كوماراجىۋانىڭ

داڭقى غەرب ئەللىرىگە تارقىلىدۇ. بۇ ۋەقەدىن كۇچار خانى ناھايىتى
 چوڭ پەخىرلىنىش ھېس قىلىپ كوماراجىۋانىڭ ئالدىغا - ئاقسۇغا
 كېلىپ ئۇنى ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن كۇچارغا ئېلىپ كېتىدۇ.
 كوماراجىۋانى كۇچار دۆلىتىنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ جاكارلايدۇ.
 تارىختىن خەۋرى بار كىشىلەرگە مەلۇم بولغاندەك كوماراجىۋا مەلۇم
 سەۋەبلەر بىلەن مىلادىنىڭ 385 - يىلى ھازىرقى گەنسۇنىڭ ئوۋىغا
 كەلگەن. ئۇ شۇ جايدا 15 يىل تۇرغان. كوماراجىۋا شۇ مەزگىلدە خەنزۇ
 يېزىقىنى (تىلىنى) پۇختا ، مۇكەممەل ، چوڭقۇر ئۆگەنگەن. شۇ
 چاغدىكى جۇڭگو تارىخىدا "ئىككى چىن سۇلالىسى" بىلەن "شىمالى ۋە
 جەنۇبى سۇلالىلەر دەۋرى" دەپ ئاتالغان ناھايىتى قالايمىقان
 (ئاساسەن ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى) بىر دەۋرى ئىدى. جۇڭگودىكى بەزى
 خانلىقلارنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىرى بۇددا دىنىنىڭ نادان ، ساددا
 خەلىقلەرنى ئاسانلا ئالداپ كېتەلەيدىغان پاسسىپ ئىدىيىسىدىن
 پايدىلىنىپ خەلقنى بىخۇتلاشتۇرۇپ ئۆزلىرىگە قارشى چىقمايدىغان
 يۇۋاش پۇقرالارغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ھىچنەرسىگە قارىماي بارلىق
 تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىپ ، بۇددا دىنىنى تەشەببۇس قىلىۋاتقان
 ئىدى. بۇددا دىنىغا كۈچلۈك تەرىپدار بولغان كېيىنكى چىن خانلىقى
 (384 - 417) نىڭ خانى ياۋشىيىن (مىلادىنىڭ 394 - يىلىدىن 415 -
 يىلىغىچە خان بولغان) مىلادىنىڭ 401 - يىلى كوماراجىۋانى تەكلىپ
 قىلىپ شىئەنگە ئېلىپ كەلگەن ۋە ئۇنى دۆلەتنىڭ پىرى ئۇستازى دەپ
 جاكارلىغان. ياۋشىيىننىڭ يارىتىپ بەرگەن كەڭ ئىمكانىيىتىدىن
 پايدىلانغان كوماراجىۋا شىئەندىكى مەشھۇر بۇددا
 ئىبادەتخانىلىرىنىڭ بىرىدە 3000 شاگىرتقا بۇددا ئەقىدىلىرىدىن
 دەرس بەرگەن. ياۋشىيىن دائىم ئىبادەتخانىغا بېرىپ ئۇنىڭ دەرسىنى

ئاڭلىغان. كېيىنكى چاغلاردا ئۇنىڭ شاگىرتلىرىدىن بىرقانچىسى "دانىشمەن - ئەۋلىيا" دېگەن نامغا ئىگە بولغان. كوماراجىۋا شىئەندە بۇددا ئەقىدىلىرىدىن دەرس ئۆتكەندىن تاشقىرى بۇددا نامىلاردىن 384 جىلدلىق 74 پارچە كىتابنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا بەدىئىيلىكى ناھايىتى كۈچلۈك بولغان بۇددا رىۋايەتلىرىدىن ناھايىتى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قەدىمكى ھىندى تىلىدىن خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلغان. ئۇنىڭ قولىدىن چىققان تەرجىمە ئەسەرلەرنىڭ تىلى بەكمۇ راۋان، مەزمۇنى چوڭقۇر بولسىمۇ، چۈشىنىشلىك بولغان. كوماراجىۋانىڭ دىن، پەلسەپە، ئەدەبىيات ساھەسىدىكى پائالىيىتى جۇڭگو بۇددىزىم پەلسەپىسىنىڭ ۋە ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتىغا ناھايىتى كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ، ئۇلۇغ بۇددىست، پەيلاسوپ، داڭلىق تەرجىمان، تالانتلىق شائىر دېگەن نامغا ئىگە بولغان. خۇەسە قىلىپ ئېيتقاندا، قەدىمكى چاغدىن تارتىپ 15 - ئەسىرگىچە (ئۇلۇغ ساياھەتچى ماگېلان غەرب بىلەن شەرق ۋە شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى دېڭىز، ئوكيان يولىنى ئاچقۇچى) ئاسىيا بىلەن ياۋرۇپا ئارىسىدىكى خەلقئارا قاتناش يولى (ئاتالمىش يىپەك يولى) يالغۇز غەرب بىلەن شەرق ئەللىرى ئارا سودا ئارقىلىق ئىقتىساد ئالماشتۇرۇش يولى بولۇپلا قالماستىن، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق شەرق ئەللىرى بىلەن غەرب ئەللىرىنىڭ قەدىمكى ئەنئەنىۋى مىللى مەدەنىيىتى ئاساسىدا شانلىق، يۈكسەك مەدەنىيەت يارىتىشىدا ئالتۇن كۆۋرۈككۈك رول ئوينىغان. بولۇپمۇ بۇ ئۇلۇغ تارىخىي مۆجىزىدە ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئاساسى (ئۆگىتىش ۋە تونۇشتۇرۇش جەھەتتە) رولىنى ئوينىغان.

ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرى ئۆز تارىخىنىڭ ئۇزاق داۋام قىلغان قەدىمكى

باشقۇچىلىرىدا ئىران ، ئەھمانلار سۇلالىسى (مىلادىدىن 700 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 328 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) ، گىرىك باكتىرىيە پادىشاھلىقى (مىلادىدىن 250 يىل
بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 150 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) ، ياۋچىلار دۆلىتى بولغان توخارىستان (مىلادىدىن 150
يىل بۇرۇنقى چاغدىن تارتىپ مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى چاغىچە
ھۆكۈم سۈرگەن) ، كوشات ئېمپىرىيىسى (مىلادىدىن 50 يىل بۇرۇنقى
چاغدىن تارتىپ مىلادىنىڭ 420 - يىلىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن) ، ئاق
ھون ئېمپىرىيىسى (مىلادىنىڭ 420 - يىلىدىن 565 - يىلىغىچە ھۆكۈم
سۈرگەن) قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ قەدىمكى چاغدىكى شانلىق
مەدەنىيىتىنى يارىتىشىدا قاتناشقان بولسا ، تۈرك خانلىقى
دەۋرىدىكى (552 - 745) ناھايىتى يۈكسەك مەدەنىيەتنى ياراتقۇچىلار
قاتارىدىن ئۈستۈن ئورۇن ئالغان ئىدى.